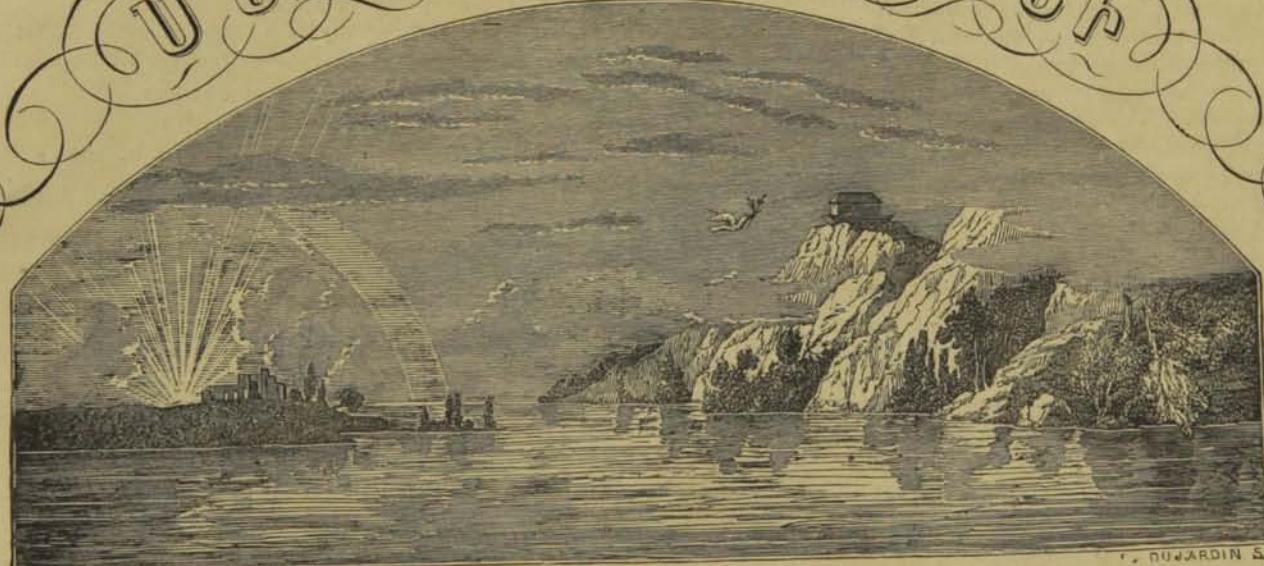

ԱՐՄԵՆԻԱ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԱԼԵԽԱՆԴՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻԵՎԾ

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

ԿՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԱԲՐԻԵԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՅՎԱԶՈՎԻ ԱՅ

ԵԿ

ԱՄԲՐՈՍԻԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԳՈԼՅԱՑԵԱՆ.

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Մարտ 1857. — թիւ գ.

ՓՈՐԻԶ

Ի ԳՐԱՆՈՅԻ Հ. ԱՐԱՄԵԱՆ
ՆԿՈՒՄԻԱՅԻՆ

RÉDIGÉ PAR
GABRIEL V. AIVAZOVSKY

ET
AMBROISE V. CALFA.

TROISIÈME ANNÉE

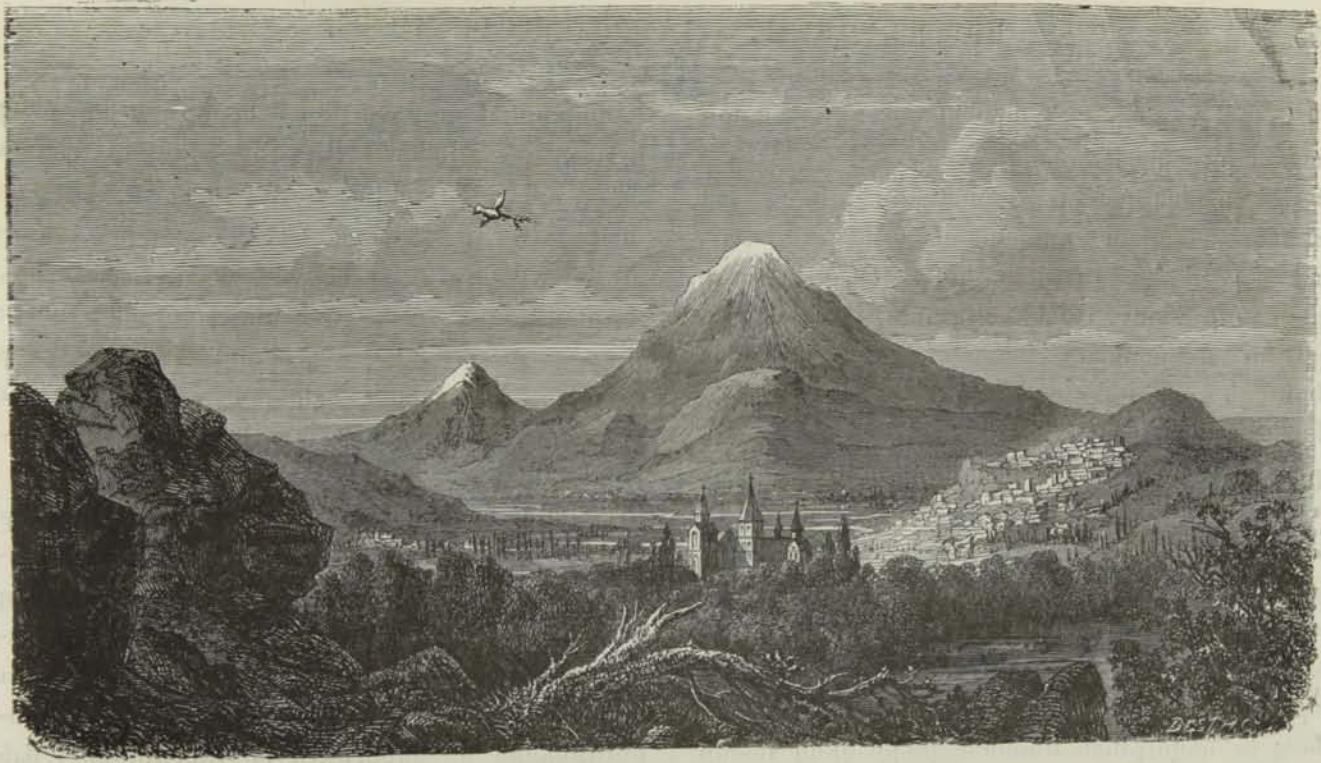
Mars 1857. — N° 3.

ՅՈՒԹԱԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱՅ Ս.ՄՍՍ.ԳՐՈՅՆ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՄՐԲՈՂԱՆ ՏՀԵ ՅԱԿՈԲ ԱՐՔԵՊՈՒԿՈՂՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐք ԿՈՍՏԱՆԴՎՈՒԹՈՒՅՑ (Երկու օրինակք):

Արեւ Վարդապետ Մխիթարեան , ի Կարին :
Ազարեան Ստեփանոս Վարդապետ , ի Կ. Պօլիս :
Ազգային Դպրոց , ի Պաղչէմիկ :
Ալաջարեանց Նիկոլայ , ի Տիմիս :
Ալաճանան Գերզ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Ալբուն Տիրքի Էֆենտի , ի Կ. Պօլիս :
Ալիշանեան Սերովի Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Ալիխարեան Մարտիրոս Աղա , ի Զմիւռնիս :
Անարոնեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Աղարոնեան Գրիգոր Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Աղարոնեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Աղամայեանց Պողոս Գարբիկեան , ի Շուշի :
Աղամշանեանց Մինաս , յԱզուլիս :
Աղեքսանդրեան Պետրոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Աղեքսանդրեանց Մարես Աղա , ի Պաղտատ :
Աղեքսանդրեանց Քերոբի Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Աղեքսանդրեանց Մելքոն Աղա , ի Փարիզ :
Աղեքսանդրեանց Յովհաննես Աղա , ի Փարիզ :
Անձեւան Կարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Անձմեան Թ. Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Ամերայով Մտեփան Աղա Ակեքսանդրիչ , ի Կ. Պօլիս :
Այգատեանց Պետրոս Աղա Յովհաննիսեան , ի Կ. Պօլիս :
Արգատեանց Յովհաննես Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Այգատեանց Պ. Վահան , ի Փարիզ :
Անդրեասեան Պ. Բարսեղ , ի Ճաւա :
Անուխեան Պ. Խաչի , ի Մանչըստէր :
Անանեանց Յովիկի Հայրապետեան , ի Շուշի :
Անուշեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Խոկումի Տիկին , ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Մկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Պողոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Ապուչիսի Պետրոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Ասլոյեան Սրբանամ Աղա , ի Փարիզ :
Ասպոյեան Գրիգոր Աղա , ի Զմիւռնիս :
Ասլանեան Մահմետ Յովհաննես Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Ասլանեան Գասպար Գարբիկեան , յԱզուլիս :
Ավդալեան Պ. Յովհաննես , ի Կալկարա :
Արամեան Սուրբիաս Աղա , ի Նկումիդիա :
Արայինեան Մովսէս Աղա , յԱղեքսանդրիա :
Արախանեանց Հայրապետ , յԱզուլիս :
Արշակ Յակովլոս Աղա , ի Վենեն :
Աւետիսեան Պ. Ստեփան , ի Փարիզ :
Բարանեանց Արքանամ , ի Տիմիս :
Բարելոյս Արտէն Աղա , ի Կարին :
Բարտեղեանց Արքանամ , ի Պօլիս :
Բարտեղեանց Արքանամ , ի Վարդիկ :
Բիշիկեանիս Յովհակիմ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Բիշիկեանիս Նշան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Բիշմիշշան Մովսէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Բողդանեանց Բաղդասար Բարաղամեան . յԱժտէրիսան :
Բուզգանեանց Յովհաննես Շաքրեան , յԱժտէրիսան :
Բուրժաւանց Բոշտան Ամբակումեան , յԱժտէրիսան :
Գալուստեան Կարապետ Աղա , յԱղեքսանդրիա :
Գալիխազմեան Տիգրան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Գալիխազմեան Ակեքսան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Գալիխազմեան Գերզ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Գարազշեան Խաչիկ Աղա , յԵաշ :
Գարազշեան Կիմիլ Աղա , յԵաշ :
Գարազշեան Յովհաննես Աղա , յԵաշ :
Գափամանեան Գարբիկ Աղա , ի Մանչըստէր :
Գրիգորեան Սիմոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Գրիգորեան Սիմոն Աղա , ի Կարին :
Գտարիշշան Գտափր , ի Տիմիս :
Գուլպարեանց Հայրապետ Գտաքեան , յԱզուլիս :

Դրանեսութեան Եսաի Աղա , Ենաշ :
Եղեանց Նիկողոս Աւետիքեան , յԱժտէրխան :
Եղիկեանց Պ. Մկրտիչ , ի ձաւա :
Եռուստիքեան Յովսէի Զելէսի , ի Փարիզ :
Եռուստիքեան Տիգրան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Գարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Երկանեան Պուերէս , ի Փարիզ :
Զօրայեան Նիկողայոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Էլարեանց Աղապետ Մոսկովի Հօփ-Մաքլէր , ի Մոսքով :
Էնֆիանեանց Համբարծում Աղա , ի Տիխիս :
Էքմէքնեան Յարուրին Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Հնկերուրին ընթերցասիրաց ի Խասպիուլ , ի Կ. Պօլիս :
Թագուրեան Գեորգ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Թանգարան Վերծանութեան , ի Կ. Պօլիս :
Թաւրիզեանց Աղապետը Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Թէրու-Մէլիքով , ի Փարիզ :
Թիւլպիկունեան Յովսէիմ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Թովմասեան , ի ձաւա :
Խրիմեան Կարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Լազարեան Խշանք , ի Ֆերրազո-Ռէկ : (Զ օրինակք :)
Լորիս-Մէլիքով , ի Փարիզ :
Լուսաւորչեան Գալորց , ի Նիկոմիդիա :
Խալարեան Բախչի , ի Տիխիս :
Խանդամիրեանց Մարտիրոս , ի Շուշի :
Խաչիկ Աղա բարգման Անդրիոյ ճիւլպատոսին , ի Պար
Խաչիկեան Յովհաննէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Խաչիկեան Մովհաննէս Աղա , ի Շուշան :
Խաջումանեան Մահմէտի Փիլիպոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Խորասանեան Պետրոս Ամիրայ , ի Կ. Պօլիս :
Խորասանեան Գեորգ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Խուրտամեան Գ. Յովհաննէս , ի Փարիզ :
Խրբեան Տէր Մկրտիչ Վարդապետ , ի Վան :
Խոնջեկիւնեան Պ. Գրիգոր , ի Փարիզ :
Կարապետեան Պ. Աւետ , ի ձաւա :
Կեանջեցեանց Մկրտիչ Յարուրինեան , ի Շուշի :
Կիւմիշչեան Պ. Կրօնիկա , ի Փարիզ :
Կիւրելիսան Յովհաննէս Աղա , ի Տրավիզոն :
Կողայեանց Միքայէլ , ի Տիխիս :
Կոստանդիան Գրիգոր Աղա , ի Զմիռնիս :
Կրճիկեան Անդրանիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Կրճիկեան Յակոբ Էգիւնտի , ի Փարիզ :
Կոյլամեան Խաչիկ Աղա , ի Շուշան :
Համեան Եղիազար Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Համբարձումեան Սասպայ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Հերակլ Հայկացուն , Խշան Վրաստանի , ի Տիխիս :
Հոփիսիմեան ղպրոց , ի Զմիռնիս :
Ճեղայիրեան Մկրտիչ Ամիրայ , ի Լուսոռն :
Ճեղայիրեան Սրբունի Տիկին , ի Կ. Պօլիս :
Ճեղայիրեան Պ. Վահրամ , ի Փարիզ :
Ճեղայիրեան Թովմայ Աղա , ի Գալիքէ :
Ճուպէրեան Ներսէս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մակաղեան Գրիգոր Աղա , ի Կ. Պօլիս :
Մանուկ Ալէ Յովհաննէս Մուրաստ , ի Փարիզ :
Մանանեան Միքայէլ Աղա , ի Փարիզ :
Մանուկ Պայ Յովհաննէս Մուրաստ , ի Փարիզ :
Մարգարեանց Յարուրին Աղա , ի Կ. Պօլիս : (Զ օրինակք :)
Մարգարեան Խիազ , յԱզուլիս :
Մարտիրոսան Պայ , ի Գալիքէ :

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Դ Ա Ւ Ն Ի

ԱՐԵՏԱԲԵՐ ՀԱՅՈՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՀԱՅԿԱԳԵՐԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ԵԿԱՅՈՒԹ ԵՎ ՊՐԵՍՎԵՐՎԱԾ ԽՈՐԱԿ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՅԿԱՅԱՆՑ ԻՆՉԱՍԱՆՆԻ.
(Տարայաբուրին. Տես էջ 5.)

Խաչատուր վարդապետը Նիկոլին ըրածները
տեսնելուն պէս՝ ելաւ քաղաքէն, զնաց սուրբ
Խաչ ըսուած վանքը քաշուեցաւ : Նիկոլ ուղեկով
որ Խաչատուր վարդապետին աչքը վախնայ ու
ժողովուրդը իրեն դէմ գրգռելու դիտաւորութիւն
անգամ չունենայ, զինուորներ յուղարկեց որ
վանքը պաշարեն : Հարցուցին վանականները
զինուորներուն թէ ինչ կուզէք. անոնք պատա-
խան տուին թէ « Հոս լրտես մը կայ եղեր օստար
տէրութիւննէ եկած պահութած, զինքը պիտի
բռնենք : » Ա՞ր և իցէ բռնաւորութիւն այն ատեն
աւելի գօրաւոր է՝ երբոր կեղծաւորութեամբ խառն
ըլլայ. Նիկոլ երկուքն ալ ուներ : Հետք իր կու-
սակիցներէն քանի մը հոգի առած զնաց հասաւ
վանքը, և եղածները չզիտնալու զարնելով՝ ինքն

ալ հարցուց զինուորաց ու նոյն պատասխանն
ընդունեցաւ. յետոյ ըստ անոնց. « Դուք նիմա
գեացէք ասկէց. ես պէտք եղածը կընակրցընեմ
իրեն : » Ներս մտաւ, առաջ Խաչատուր վար-
դապետը, տարաւ քաղաքն ու պատուով կը-
պահէք. միտքը այն էր որ զինքն ալ իր կողմը որ-
սայ, եւ անոր հետ բոլոր ժողովուրդը. ուստի լե-
հացի կրօնաւորներ յուղարկեց իրեն քանի մը ան-
գամ որ հաւատոյ մասանց վրայ վեճեր ընեն հետը,
անոնք ալ երկու բնութանը ըսել ջուզելուն համար՝
« Ուրեմն դուք եւտիքական էք » կըսէին: Կարծէին
այն կեղծաւորներն որ դիմացինին հաւատքը պա-
կասաւոր գտնելն ու նախատելը՝ զանիկայ դարձի
թերելու եւ որսալու հնարք մըն է, ինչպէս որ ու-
րիշներն ալ փորձեցին ու խայտառակ եղան :

Աւշադրութեամբ դիտելու և շատ զարմանալու արժանի բան : Մեր ազգը ամեն ատեն ջանացեր է իր դաւանանքը՝ իր ուղղափառութիւնը պաշտպանել օտարաց զրպարտութիւններուն դեմ, առանց անոնց հաւատքը պակասաւոր և մոլորական գտնելու . ով կրնայ զգովել իր այս զեղեցիկ ու քրիստոնեական կատարելութիւնը՝ բայց երեւ այն Լատիններն ու Յոյներն որ ամեն ժամանակ հաւատքը պատրուակ առեր են իրենց տիրապետական հոգւոյն, ու բար են Հայերուն քէ « Թուք մոլորեալ էք, բոնած ճամբանիդ ծուռ է, « ձեզի փրկութիւն չկայ՝ մինչեւ որ ձեր ազգային « աւանդութիւնները, արարողութիւնները, վար « դապետութիւնները չբողուք ու մեզի չնետեւիք, « մեզի չնպատակիք : » Եւ այսպիսի խօսքերուն ոյժ տալու համար՝ մեր խեղճ ազգին տառապանաց եւ նեղութեան ժամանակները վրայ հասեր են միշտ, որպէս զի մերոնց փորորիկէ ու որոտմունքէ խուճապեալ զառանց պէս լեռներու դաշտերու հովիտներու մէջ վազվըռտած ատենը, անոնցմէ քանի մը հոգի իրենց արիւնարրու շահամիրութեանը որս ընեն :

Սյսպէս չըրին Յոյնք սրբոյն Սահակայ ատեն՝ երրոր մերոնք կրակապաշտ Պարսից դեմ իրենց քրիստոնեութիւնն ու հայրենիքը կրպաշտպանեին . Եզր կարուղիկոսին ատեն՝ երրոր իրենց Հերակլ կայսեր արշաւանացը ժամանակ Հայոց օգնութեանը կարոտ էին . Շնորհայրոյն ատենը՝ երրոր իրենց կայսերութեան ոյժը օրէ օր արեւելքէն պակսելու վրայ եր : Սյսպէս չըրին շատ ու շատ անգամ եւ Լատինացիք Ռուրինեանց ատեն, երրոր Հայոց փոքրիկ մէկ քագաւորութիւնը համաշխարհական շրնեղեղէ ազատած ազգատոնմի մը պէս՝ Կիբեկիոյ քարձրաբերձ լեռները ապահենք՝ արեւմտեան քրիստոնեիցմէ օգնութիւն կը պաղատէր :

Զհարցընէ մեկը քէ արդեօք ինչ եր Յունաց եւ Լատինացւոց պահանջմունքը . արդեօք Հայք Սարէլի, Սրբոսի, Սպողինարի, Նեստորի, Եւտիքսի, եւ անոնց նման աղանդապետներու կրնետեւէին որ այլպէս իրեւ անհաւատ ժողովուրդ եւ կրստեան որդիք անարգուին, դատապարտուին ու ի դարձ եւ յուղութիւն բոնազատուին : — Աչ բնաւ : — Հապա թնջ եր զիսաւոր յանցանքնին Յունաց եւ Լատինացւոց առջեւ : — Ազս միայն՝ որ բեկան եւ զմի եւ զեղյն Քրիստոս ԿԱՏԱՔԵԱ, ԱՍՏՈՒԱ եւ ԿԱՏԱՔԵԱ, ՄԵՐԴ կը դաւանէին, բայց երկու ԲՆՈՒԹԻՒՆ ունի ըսելէն

կըվախնային. յայտնի բան է որ իրենք ալ իրենց իրաւունքն ունեին... Արդ միքէ ասոր համար Յոյնը պէտք էր ըսէր Հայուն քէ դուն քրիստոնեան անգամ չես, բող քէ ուղղափառ . Լատինը պէտք էր ըսէր քէ դուն չերշուսազոյ ես, չերտիւսու ես, արքայութեան դուռը քեզի դեմ գոց պիտի մնայ : Ա՞չ ապաքէն այսպիսի խօսքերով աւելի իրաւունք կուտային եւ կուտան վշտացեալ Հայոց՝ զգուելու խորշելու իրենցմէ եւ իրենց փարփսեցի պաշտոնեաներէն...

Տեսաւ Խաչատուր վարդապետն որ Նիկոլ զինքը հանգիստ պիտի չքողու, դարձաւ զնաց Եջմիածին, ու բոլոր տեսածներն ու լսածները պատմեց Մովսէս կարուղիկոսին եւ միաբանից : Հետո յոդարկեցին Նիկոլցիք ալ Տէր Սիմոն քահանան եւ պատուաւոր աշխարհական մը՝ աղաջեղով կարուղիկոսին որ օգնութիւն մը ընէ իրենց : Այն ազգասէր ու խաղաղասէր հայրապետն ալ աղաջանաց քղբէր գրեց պապին, Լեհաց քագաւորին, եւ Նիկոլի արքեպիսկոպոսին որ խղճան Հայերուն վրայ ու առանց եկեղեցւոյ չքողուն զանոնք : Պապին տալու պատասխանը կրնար գուշակուի որ ճիզվիրներուն ուղածին պէս պիտի ըլլար . այս ինքն պիտի ըսէր քէ « Թող Նիկոլի Հայերը դաւանութիւն տան որ պապական կարուղիկ են, եւ քէ ով որ պապին չնազանդիր՝ դժոխոց որդի է, եւ քէ որ Հայն որ իր սեպհական կարուղիկոսին եւ հոգեւոր առաջնորդներուն կընազանդի, հերձուածոյ ու հերետիկոս է, այն ատեն ես կընրամայեմ որ եկեղեցիները դարձուին իրենց . » ինչպէս որ ետքը տեսնուեցաւ : Լեհաց քագաւորը, Խշաններն ու արքեպիսկոպոսն անգամ աւելի գրասիրաւ երեւցան, ու հրամայեցին Նիկոլի որ եկեղեցիները ժողովրդեան յանձնէ . բայց ճիզվիրները անոնց ամենուն ալ դեմ կեցան : Թագաւորը եղաւ մեծ հանդիսով Հայոց եկեղեցին զնաց որ բանութեամբ առնու զայն եւ Հայոց յանձնէ . իսկ Նիկոլ այն լսելուն պէս զնաց՝ պատարագի զգեստները հազար, եւ սուրբ հաղորդութեան ահաւոր խորհուրդը ճեղքն առած՝ բագաւորին առջևան եղաւ ու անով սպառնացաւ իրեն : Թէ որ Վկատիսաւի միտքն ու բարեպաշտութիւնն ալ այնչափ լուսաւոր ըլլային՝ որչափ որ սիրած քարի եր, անտարակոյս պիտի հրամայէր որ սրբութիւնը առնուն այն անարժան եամբուղուսին ճեղքէն իրեւ ի ճեղք Յուդայի մատնչի, եւ զինքը բանտ դնեն իրեւ սրբապիղծ բոնաւոր . բայց տկարամիտ քագաւորը շնամար-

ձակեցաւ ներս մտնելու, անով դողով ետ դարձաւ :

Երբոր տեսան Հայերն որ աշխարհական իշխանութիւնը բան չկրցաւ ընել նիկոլին դեմ, առին կարուղիկոսին բուղբը, բազաւորեն ու արքեպիսկոպոսին այ յանձնարարական նամակներ, ու գնացին Հոռվմ որ պապէն օգնութիւն մը գտնեն : Նիկոլ այ ճիզվիրներէն առաւ այնպիսի բղբեր ու անոնց ետևէն հասաւ Հոռվմ. նոն տեղի ճիզվիրներուն ձեռքովն ալ այնպէս դարձուց բաներն որ պապը անոր տուաւ իրաւունքը, եւ խեղճ Հայերը արտում տիսուր դարձան գնացին Խվով :

Նիկոլ այ ետ դարձաւ, եւ այնունետեւ աւելի համարձակ սկսաւ առաջ տանիլ իր ամփոյն անիրաւութիւնները : Արոմետեւ իր ազգին ու ժողովրդեանը դէմկուրտելու համար շատ սորելէ ելեր էր, զրաւած եկեղեցիներուն մէջ ինչ որ գտաւ՝ աժան աժան ծախւց Հրեաներուն զաղտուկ : Խմացան Հայերը, բողոքեցին նորէն բազաւորին, պապին, կարուղիկոսին, բայց մտիկ ընող չեղաւ իրենց . բազաւորը կրզքուշանար եկեղեցական կրուոյ մէջ մտնելին, պապը կրվախնար որ չըլլայ թէ Նիկոլին անիրաւութիւնները յանդիմանելով՝ Հայերը կարոյիկ ընելու յոյսը կորսրնցընէ. կարուղիկոսն այ՝ որ Փիլիպպոսն էր, մինչեւ որ խեց ու հասկրցաւ եղածները եւ դարման ընելու աշխատեցաւ, խեղճ ժողովրդեան վրայ վհատութիւնն ու յուսահատութիւնը տիրեց :

Վերջապէս ելան գնացին Հայերը՝ Նիկոլ բռնաւորին ոտքն ընկան, կաղաքէին կրպաղատէին որ խնայէ իրենց, եկեղեցիներէն մինչեւ ետքը զուրկ եւ անմիտքար չըռողու : Բայց Նիկոլ մտիկ չըրաւ ամենեւին . « Եթէ դուք այ ինծի պէս հոռվմէական « կարոյիկ կրպաք, ըստ, եկեղեցիները բաց են « առջեւնիդ. ապա թէ ոչ, ես զձեզ չեմ ճանչնար, « ձեր առջեւը իմ եկեղեցիներս չեմ բանար, ուր « որ կուգեք գնացէք, ինչ որ կրնաք ըրէք : » Զեին հասկրնար խեղճ Հայերը թէ Նիկոլ ինչ իրաւամբ կրպահանչէր իրենցմէ հայրենի դաւանանքնին մէկդի ձգել եւ օտար ազգաց դաւանութիւնն ընդունիլ : Գիտէին ու կըտեսնէին որ այն օտար երկին մէջ միայն իրենց կրօնական պաշտամունքներովն է որ ազգութիւննին պահեր են. անոնցմէ ետ կենացը իրենք զիրենք սպաններու պէս յանցանք կրհամարէին, եւ իրաւունք ունէին. բայց որո՞ւ հասկրցընէին այն իրաւունքը : Տիրեց վ անին դառն արտմութիւնն ու յուսահատու-

թիւնը, եւ տուն չկար որ ողբն ու լացը մէջէն պակաս ըլլար : Նոր ծնած տղաքը երեք չորս տարիէ ի վեր առանց կնունքի մնացեր եին, մկրտող չկար. մեռելները ժամ տանող՝ վրանին աղօք ընող չկար. հարսերն ու փեսանները պակող չկար. վասն զի անօրէն նիկոլը այս բաներուս հրաման տալ չէր ուզեր : Թէ որ ոմանց հրաման այ տար մկրտութիւն կամ պասկ ընելու, եւ կամ մեռելնին բաղեցու, երեք չորս հազար դահեկան չառած՝ հրամանը չէր տար. ուստի շատ տղաք առանց մկրտութեան մեռան, շատն այ առանց մկրտութեան մնացին մինչեւ տասնը վեց տարի : Ումանք ուրիշ քաղաքներ կերքային ու իրենց տղաքը նոն մկրտել կուտային, պասկնին այ նոն կըկատարէին . բայց նորէն Խվով չզառնալը աչքերնին պիտի առնելին, վասն զի ծանր ծանր տուգանքներու տակ կըձգէր զիրենք Նիկոլ : Խոկ մեռելներուն բաղմանը համար ուրիշ ձար չէր մնացած . ամեն մարդ իր մեռելը փայտէ սնառուկի մէջ կըդնէր, վրան մինչեւ բերանը հայած ձիւր կըլեցընէր ու դուրս տեղ կըրողուր տարիններով : Շատ մարդիկ չզիմացան այս խեղճութիւններուն, ստացուածքնին առին ուրիշ քաղաքներ գնացին ու մէկմըն ալ չդարձան . քահանաներէն այ ոմանք էջմիածին գնացին եւ ոմանք նոն մնացին : Փիլիպպոս կարուղիկոսը անոնցմէ մէկը եպիսկոպոս ձեռնադրեց ու Խվով յուղարկեց որ իբր թէ ժողովրդեան տառապահացը դարման տանի . բայց Նիկոլ ճիզվիրներուն օգնութեամբը դէմ կեցաւ, բող չառուաւ որ եկեղեցիններս ոսք կրտէ :

Քան լիցի որ մենք կրօնական խնդրոց համար հայածանք հանողներուն բռնած ճամբուն հաւնինք, ինչ ազգէ կուգեն ըլլան, ինչ հաւատքի եւ դաւանութեան տէր ալ ըլլան . բայց հալածանքի հետ բաղդատել ուզողներուն, ու ասկէց երեսուն տարի նոյնպէս մեր ազգին մէջ պատահած հայածանքը անօրինակ բանի մը պէս լիշտակողներուն կըհարցընենք թէ արդեօք Նիկոլին ու ճիզվիրներուն ընդդէմ Հայոց հանած հայածանքին նմանը երբ տեսնուած է... Պօրոյ հայածանքները ով որ պարզ կրօնական հայածանքի տեղ կըդնէ՝ շատ կըսխալի, վասն զի գիտցողները ստոյգ գիտեն թէ անոնց բռն պատճառ մասնաւոր մարդկանց առանձնական կիրքերն ու քաղաքական քշնամութիւններն էին . խոկ Նիկոլին հանած հայածանքը փառասիրութեամբ սկսաւու յետոյ լուսաւորչականներ բռնու-

թեամբ կարուիկ ընելով վերջացաւ . ուստի եւ արժանապէս կրօնական հալածանք պիտի սեպուի յամօր եւ ի նախատինս կարուիկուրեան եւ զանիկայ այս կերպով պաշտպանող մոլենախանձ կեղծաւորաց :

Յաջորդ ամսաթերթին մեջ կրտեսնենք քենցակա եղաւ այս բանս եւ ինչ հետեւանքներ ունեցաւ :

(Նարայարութիւնը յաջորդ ամսաթերթին մէջ :)

ՍՈ.ՀՄԱՆՔ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ Ի ՌՈՒՍԻԱ.

Ազգային կարեւոր գործ եւ ծառայութիւն մը կրհամարիմք, մանաւանդ այժմու պարագայից մէջ, փաւերական տեղեկութիւն մը հրատարակել ամսագրովս մեր Հայաստանեայց եկեղեցւոյն Ռուսիոյ մէջ ունեցած կառավարութեանը վրայ : Ասով կիմացուի քէ այն երկրին մէջ մէր եկեղեցին ինչ արտօնութիւններ ունի, սուրբ Էջմիածնի կարուղիկոսին ընտրութիւնն ինչպէս կըլլայ եւ իշխանութիւնը որչափ է, Էջմիածնի սիւնհողոսն ինչ է, եւ այլն : Այս սահմանները ուռւսերեն եւ հայերեն տպագրուած են Լազարեան իշխանաց տպարանը, բայց մեզի կերեւնայ քէ հայերեն քարգմանութիւնը աւելի ճշդութեան եւ յատակութեան կարօտ է, ուստի միաք ունինք նորեն քարգմանելու . առ այժմ հոս աշխարհարար դնենք ի հմտութիւն հասարակաց :

Սահմաններուն սկիզբը դրուած է անոնց փաւերականութիւնը հաստատող կայսերական հրովարտակը. մենք այ նախ զայն կըրարգմաննենք, եւ յետոյ Սահմանները :

Հարկ կրհամարինք այժմէն ծանուցանել որ քանի մը տարիե ի վեր Ռուսաց մէջ սովորութիւն եղած է Հայաստանեայց եկեղեցին ՀԱՅ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ անուանել, այսինքն լուսաւորչական Հայոց եկեղեցի, որպէս զի անով որոշ իմացուի քէ տարբեր է ՀԱՅ-ԿԱԹՈԼԻԿ՝ այսինքն հոռվիմէական եկեղեցին : Այս անուանակրութեան ուղիդ կամ անուղիդ ըլլալուն վրայ չենք ուզեր հոս երկայն խօսիլ . միայն կըլիշեցընենք ընթերցողաց քէ որովհետեւ մեր մէջ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՑԻ բանով այն միայն կըհասկըցուի որ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին վարդապետութեանը եւ աւանդութեանցը կընետեի, եւ անոր յաջորդ սուրբ Էջմիածնի կարուղիկոսին կընազանդի զիսաւրապէս, աւելորդ զանազանութիւն է ամեն

անգամ յայտնի դնել լուսաւորշական կամ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ բառը՝ քէ մեր եկեղեցւոյն եւ քէ ազգին ՀԱՅ անուանը վրայ : Ո՞վ զգիտեր քէ կան ազգին մէջ նաեւ ԿԱԹՈԼԻԿԱՆԵՐ եւ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆԵՐ, եւս եւ ՀԱՅ-ՀՈՈՌՈՇ ըսուածներ . բայց որովհետեւ անոնք մէյմէկ սակաւարիւ ժողովուրդներ են, անոնցմէ ազգերնիս զատել հարկ եղած տեղը միայն բուն ազգին լուսաւորշական ըսելը օգտակար կրնայ ըլլալ : Ասոր համար առաջիկայ Սահմաններուն ուսւ բնագրին մէջ ամեն տեղ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՀԱՅՔ դրուած է, բայց մենք պարզ ՀԱՅՔ բարգմանեցինք :

ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ ԱՌ ՏԵՇՐԷՆ ՄԵՐԱԿՈՅՑՆ :

Յորմէ հետէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ գերագոյն պատրիարքին եւ ամենայն Հայոց կարուղիկոսին արոռանիստ եղած Էջմիածնին մեր գօրաց ձեռքովք գրաւեցինք, եւ Հայկական Նահանգին հետ մէկտեղ մեր կայսերութեանը մասն ըրինք, հարկ համարեցանք այն եկեղեցւոյն գործոց եւ պաշտօնէից կառավարութիւնը հաստատուն ու բացայալու սկզբանց վրայ դնել :

Ասոր համար հրամայեցինք որ բուն իսկ հոն տեղը ամբողջ Սահմանադրութեան նախագիծ մը պատրաստուի Հայաստանեայց եկեղեցւոյ գործերուն կառավարութեանը համար, եւ այն Սահմաններուն հիմն ըլլան նոյն եկեղեցւոյն սեպհական վաղեմի կարգադրութիւնները, եւ համաձայնին մեր կայսերութեան ընդիանուր օրէնքս դրութեանցը հետ :

Նախագիծը պատրաստուելէն ետեւ՝ մեր հրամանովք որոշուած յանձնարարական ժողովոյ մը քննութեանը տակ ձգուեցաւ . յետոյ նորէն Էջմիածնին յուղարկուեցաւ՝ որպէս զի նայուի քէ

պատշաճ ու ամբողջ է, միանգամայն անոր քանի մը յօդուածներուն վրայ Կարուղիկոս Հայրապետին հետ խորհրդակցութիւն ըլլուի :

Խոկ հիմա նոյն Սահմանադրութիւնը կայսերական խորհրդարանիս մէջ նորէն քննուած ըլլալով՝ կը հաստատենք զայն ու հրովարտակիս հետ մէկտեղ Տնօրէն Ծերակուտին յուղարկելով կը հրամայենք որ անոր գործադրութեանը համար պէտք եղած կարգադրութիւններն ըլլուին :

Բնագրին մէջ Վեհափառ Կայսեր ձեռամբը գրուած է,

« Հստ այսմ եղիցի . »

Նոհանացոս

Ի Փերրապուրկ, 44 մարտի 1836 :

ՍՈՀՄԱՆՔ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ Հ ԱՌԴՈՒԹԻՒՆ.

ԳԼՈՒԽ Ա .

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՒԱՆՅ
ՆԻ ԱՐՏՈՆՈՒԹԵԱՆՅՅ Վ.ՐԱՅ.

Ա.

Մուսաց Կայսերութեան մէջ լուսաւորչական Հայոց Եկեղեցին, ուրիշ օտար դաւանանքի տէր ազգաց հաւասար պաշտպանութիւն ու զբաժութիւն կը վայելէ մեծի Կայսեր կողմանէ :

Բ.

Մուսաց Կայսերութեան ամեն կողմերն ալ հրաման կը տրուի որ ազատօրէն կատարուի աստուածպաշտութիւնը ըստ արարողութեանց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, այսու պայմանաւ որ անոր անդամները՝ բազուորական ընդհանուր օրէնսդրութեանց համեմատ՝ մեծապէս զգուշանան Կայսերութեան մէջ ուրիշ ազատօրէն պաշտուած դաւանութիւններուն պարտուապաշտաճ յարգութիւնը եղծանելին, եւ մասնաւորապէս ուրիշները իրենց հաւատքին դարձնելու ջանքեն որ նոյն օրէնքներով սաստիկ արգիլած է :

Գ.

Աստուածպաշտութեան կարգերուն կատարումը եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգեւորական գործոց վերատևաջութիւնը կը յանձնուի անոր Եկեղեցականներուն՝ ըստ կանոնաց եւ ըստ դասակարգութեան նոյն Եկեղեցւոյ :

Դ.

Հայոց Եկեղեցականները որ եւ իցէ պարզ հոգեւորական պարտաւորութեան կողմանէ՝ միայն իրենց սեպհական Առաջնորդաց տեսչութեանն ու իշխանութեանը տակ են :

Ե.

Մուսաստանի մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ժառանգաւորներն ու պաշտօնեանները՝ նոյն Եկեղեցւոյն հոգեւորական ատեաններուն քննութեանն ու դատաստանին տակն են. խոկ երբոր այն Եկեղեցականները վեճեր եւ ուրիշ քաղաքական կոիւններ ունենան մէջերնին եւ կամ լուսաւորչական Հայ չեղող Եկեղեցականաց հետ, նոյնպէս ալ զիսապարտութեան, եւ անոր նման որ եւ իցէ խնդիրներ որ պատահին, այն ատեն աշխարհական դատաստաններու տակ կիյնան հասարակ օրինօք, եւ օրինաց որոշած դիպուածներուն մէջ Եկեղեցականաց կողմանէ մասնաւոր երեսփոխան կը դրուի որ այն խնդրոց դատաստանին մէջը գտնուի :

Զ.

Հայոց Եկեղեցականները Մուսաստանի մէջ ազատ են ամեն տեսակ անձնական եւ քաղաքական տուրքերէ :

Է.

Մուսաստանի մէջ Եղած Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ժառանգաւորները եւ անոնց կանայքն ու զաւկընները ոչ երբեք կրնան մարմնաւոր պատժոյ տակ ձգուիլ :

Ը.

Հայոց Եկեղեցականներն ալ՝ Վեհափառ Կայսեր ուրիշ ամենայն հաւատարիմ հպատակներուն պէս՝ իրաւունք ունին իրենց արդեանցը համար վարձատրութիւնները ընդունելու :

Թ.

Հայոց Եկեղեցիները Մուսաստանի մէջ իրաւունք ունին անշարժ ստացուածոց տէր ըլլալու, միայն թէ այնպիսի ստացուածք ընդունելու կամ ուրիշի անցընելու համար՝ Կայսեր հաճութիւնը պիտի առնուն՝ ներքին գործոց Ռատիկանին ձեռքովը ըստ սահմանեալ կարգադրութեան :

—

ԳԼՈՒԽ Բ .

ԳԵՐԱԴՈՅՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ (ԿՈԹՈՒՂԻԿՈՍԻ) Վ.ՐԱՅ.

Ժ.

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ զիսաւոր կառագարութիւնը, անոնց Եկեղեցականներուն վերա-

տեսզութիւնը, եւ կանոններուն ու արարողութեանց ձիշը կատարուելուն հսկողութիւնը էջմիածնայ Պատրիարքին կիյնայ, որ գերազոյն Կարուղիկոս է ազգին Հայոց : Անոր գործակից կը լլայ յամենայնի էջմիածնայ Հայկական Սիւնիոդոսը . բայց Կարուղիկոսը ոչ երբէք կրնայ անոր եւ կամ ուրիշ տեղուոյ կամ անձի մը յանձնել իւր աստիճանին սեպհականնայ իշխանութիւնը , իրաւոնքներն ու արտօնութիւնները :

ԺԱ.

Էջմիածնայ Կարուղիկոսը բովանդակլուսաւորչական Հայոց ազգին ընտրութեամբը կը դրուի այնու կանոնի որ այս բանիս համար հաստատուած է :

ԺԲ.

Երբոր ամենայն Հայոց Կարուղիկոսին ու գերազոյն Պատրիարքին արոռը պարապ մնայ , Էջմիածնի Սիւնիոդոսը յայտարարական կրնդակ կը յուղարկէ բովանդակ լուսաւորչական Հայոց թեմակալ եպիսկոպոսներուն՝ թէ Ռուսիոյ մէջ եւ թէ անոր սահմաններէն դուրս, եւ տարեկան ժամադրութիւն կուտայ նոր Կարուղիկոսին ընտրութեանը համար :

ԺԳ.

Կերպանչիւր թէմ երկերկու երեսփոխան կորոշէ՝ Կարուղիկոսի ընտրութեանը յուղարկելու, մէկը եկեղեցական՝ մէկալը աշխարհական : Եկեղեցական երեսփոխանը՝ կամ նոյն թեմին Առաջնորդը ինքը պիտի ըլլայ , եւ կամ իրեն որոշած եկեղեցականը . իսկ աշխարհական երեսփոխանն ընտրողներն են բոլոր Մէկիքները , Եփագաշիները , եւ Հայոց Եկեղեցւոյն ուրիշ պատուաւոր անդամները որ կրնան իրաւոնք ունենալ այս բանիս՝ ըստ վաղեմի սովորութեան նոյն Եկեղեցւոյ :

ԺԴ.

Եթէ յանկարծ անկարելի ըլլայ այն ընտրուած երեսփոխաններուն էջմիածնայ վանքը հասնիլ , ընտրութեան համար ժամադրեալ ատենին , իրաւոնք ունին իրենց կարծիքը զրով յայտնելու էջմիածնայ Սիւնիոդոսին :

ԺԵ.

Կարուղիկոսին ընտրութեանը մասնակից կը լլան՝ բաց ի երեսփոխաններէն նաև էջմիածնայ Սիւնիոդոսին ամենայն անդամները , եւ այն ժամանակը էջմիածնին գտնուող երիցագոյն եպիսկոպոսներէն եօրը հոգի : Եթէ բաւական բուով

եպիսկոպոսունք զգտնուին , անոնց պակասը կը լեցընեն նոյն վանքին երիցագոյն վարդապետները :

ԺԶ.

Բուն ընտրութիւնը կը լլայ էջմիածնայ կարուղիկոսին մէջ որ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին անունովը շինուած է՝ ձիշը պահպանութեամբ արարողութեանց որ յուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյն մէջ ասոր համար դրուած են :

ԺԷ.

Բոլոր առաջիկայ գտնուողներուն հաւանութիւնները ժողվուելին ու Սիւնիոդոսին յուղարկուած գրաւոր կարծիքները քննուելին ետեւ , ըստ ԺԹ յօդուածին , հաւանութիւններուն մեծ մասը ընդունող չորս հոգի ընծայեալը (կամ արժանաւորք) կը ճանչցուին . թէ որ հաւանութիւնները հաւասար բաժնուին , վիճակով (քուեարկութեամբ) կրոջուի թէ առաջնութեան կարգը որոնն է : Այն չորս հոգւոյ մէջին կը նարեն ժողովականք երկու հոգի իբրև ընծայեալը ի կարուղիկոսութիւն :

ԺԸ.

Այն ընտրութիւնն որ աւարտի , ժողովը իր անդամներէն երեք հոգի կը յուղարկէ Վրաստանի , Կովկասու եւ Անդրկովկասեան Նահանգաց մեծ Կուսակալին , որ երկու ընծայեաց մէկուն ընտրութիւնը կառաջարկէ Վեհափառ Կայսեր քննութեանը՝ ներքին գործոց Ռստիկանին ձեռքովը :

ԺԹ.

Կայսրը էջմիածնի գերազոյն Պատրիարքին ու Կարուղիկոսին որն ըլլալը որոշելին ետեւ , այն բանին համար յատուկ հրովարտակ մը կը շնորհէ իբրև եւ հրաման կրուայ որ ամենայն Ռուսաց կայսերական Գահին հաւատարմութեան երդումը երդութեանալին ետեւ՝ ձեռնադրութիւնը կատարուի ըստ վաղեմի արարողութեանց եւ սովորութեանց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ :

Ի.

Էջմիածնայ Պատրիարքը հին ատենին ի վեր գործածուած պատուանունը բանեցընելով՝ կը սուի Գերազոյն Պատրիարք եւ Կարուղիկոս ազգին Հայոց :

ԺԱ.

Հայոց Եկեղեցիներուն աստուածային պաշտամանցը մէջ՝ Կարուղիկոսին անունը կը լիշտական կուի անմիջապէս Ռուսաց Կայսեր ու անոր օգոստափառ գերդաստանին անուններէն ետքը :

ԻԲ.

Կարուղիկոսը իր պալատեն ու Էջմիածնայ վանքին պարապէն դուրս ելած ատենները՝ իրաւունք ունի որ ըստ վաղեմի սովորութեան՝ ունենայ առջեւեն գնացող պատույ պահանորդներ՝ որ պիտի ըլլան Էջմիածնայ վանքին վերաբերեալ Հայեր, եկեղեցականներեն քանի մը հոգի, եւ երկու եկեղեցական աստիճանաւորներ, որոց մեկը կարուղիկոսական գաւազանը կըրոնէ, մեկալը դրօշը :

ԻԳ.

Հայաստանեայ Եկեղեցւոյ վաղեմի օրինաց նայելով, միայն Էջմիածնայ Պատրիարքը իրբեւ գերազոյն Կարուղիկոս ազգին Հայոց իրաւունք ունի սուրբ Մեռոնը եփելու եւ օրհնելու ի պէտս ամենայն եկեղեցեաց լուսաւորչական Հայոց .

ԴԻՏԵԼԻՔ. Մուըրը մեռոնին բաժնողը Կարուղիկոս ու իրմէ յուղարկուած եկեղեցականներն են, եւ ասոր համար ամեննեւին վարձ մը չպահանչուիր :

ԻԴ.

Էջմիածնայ Կարուղիկոսը իրբեւ գերազոյն Հովի հոգեւոր ազգին Հայոց, թեմակալ Առաջնորդներ եւ ուրիշ եպիսկոպոսներ կըծեռնադրէ լուսաւորչական Հայոց Եկեղեցւոյն համար, զգուշանալով յայսմ որ վիճակ կամ թեմ չունեցող Եպիսկոպոսներուն թիւը՝ ըստ վաղեմի կանոնաց նոյն Եկեղեցւոյ՝ չաւելնայ առանց բացալայտ հարկի :

ԻԵ.

Կարուղիկոսը Հայաստանեայ Եկեղեցւոյ վաղեմի կարգադրութեանցը հետեւելով, եւ առաջուց Էջմիածնայ Միւննողոսին կարծիքը հասկընալով՝ կորոշէ ու կրթնու ամենայն պարզ հոգեւորական խնդիրները որ հաւատոյ մասանց, ասուուածային պաշտամանց եւ անոնց նման նիւթերու կրթերաբերին :

ԻԶ.

Էջմիածնայ Կարուղիկոսը իշխանութիւն ունի՝ ըստ սովորութեան եւ կարգի Հայաստանեայ Եկեղեցւոյ՝ անոր առաջինի եւ օգտակար անձինքը վարձատրելու պարանոցի խաչով, գդակով ու զիսարկով :

ԻԷ.

Էջմիածնայ Կարուղիկոսը՝ իրբեւ հասարակաց Հովի հոգեւոր ազգին Հայոց, ըստ օրինակին Ներսեսի Կարուղիկոսի Շնորհալոյ ատեն ատեն հովուական օրննութեան կոնդակներ կըյուղարկէ

ամեն տեղի եւ ամեն վիճակի լուսաւորչական Հայոց՝ յորդորելով զանոնք ի խաղաղասէր եւ յառաքինի վարս եւ ի հնազանդութիւն օրինաւոր իշխանութեանց՝ ըստ կանոնաց սրբոյ Աւետարանին :

ԻԲ.

Երբոր Մուսաց Կայսրը իր նախնեաց արոոր քաջմի, Էջմիածնայ կարուղիկոսը լուսաւորչական Հայոց Եկեղեցւոյն առաջին կարգի պատուաւոր անդամներեն մեկը կըյուղարկէ որ խոնարհական շնորհաւորութիւնն ընէ անոր կայսերական մեծութեանը, եւ համութիւնը խնդրէ որ բազագրութեան հանդիսին ինքն ալ ներկայ գտնուի, կամ թէ որ իր երբալը անկարելի ըլլայ՝ երեսփոխան մը յուղարկէ :

ԻԹ.

Ըստ Հայաստանեայ Եկեղեցւոյ կանոնաց՝ գերազոյն Պատրիարք Կարուղիկոսը Էջմիածնայ վանքին մեջ հաստատած կըյայ իւր թնակութիւնը : Երբոր հարկ համարի ջորս ամսէն աւելի հեռու մնալ արոուէն, ասոր համար հրաման կրխնդրէ Վեհափառ Կայսրէն՝ ձեռամբ մեծ կուսակալին Վրաստանի, Կովկասու եւ Անդրկովկասեան նահանգաց եւ Ռատիկանին ներքին գործոց :

Լ.

Էջմիածնայ Կարուղիկոսը իշխանութիւն ունի հրաման տալու թէ Միւննողոսի անդամներուն եւ թէ ուրիշ լուսաւորչական Հայ եպիսկոպոսաց որ իրենց արոուէն կարենան հեռանալ մինչեւ ջորս ամսուան ժամանակ . երէ անկէց աւելի ատեն պէտք ըլլայ եւ ճանապարհորդութիւնը դրսի երկիր, Կարուղիկոսը առաջ Կայսեր հաւանութիւնը կրնդունի ու յևոյ կուտայ հրամանը : Միւննողոսի անդամներեն միայն երկու հոգի կրնան նոյն ժամանակի մեջ հեռանալ :

ԼԱ.

Կարուղիկոսը՝ իրբեւ անմիջական Առաջնորդ Էջմիածնայ վանքին՝ անոր գործերը անձամբ կըկառավարէ՝ միշտ պահպանելով Եկեղեցական կանոնները :

ԼԲ.

Երբոր Կարուղիկոսը վախճանի, Էջմիածնի Միւննողոսը մեկէն կըմողգուի ու պէտք եղածը կընէ որ թէ անոր քոյ գտնուած կառավարութեան եւ Եկեղեցւոյ վերաբերեալ թղթերը անկորուստ պահուին, եւ թէ անոր վերատեսչութեանը տակ գտնուած Եկեղեցական ստացուածքները

ԳԻՏԵԼԻՔ. Կարուղիկոսը տէր է իր սեպհական ստացուածքը ուզածին պէս տնօրինելու. թէ որ կտակ ըրած ջըլլայ, այն ստացուածքը օրինաւոր ժառանգներուն կանցնի. իսկ երէ ժառանգ չունե-

նայ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ստացուածոց կարգը կանցնի :

(Շաբախարութիւնը յաջորդ քերրին մէջ :)

ԱԶԴԱՅԻՆ ԵՐԳԱՐԱՆ ՀԱՅՈՅ.

Այս վերնագրով ազգային տաղերու հաւաքում մը հրատարակուեցաւ մօտերս Փերրպուրկ, ուսկից ընտրեցինք այս անզամ Երասմայ Արտասահքը իրեւ տետրակին մեջի հարիւր քանըզորս Երգերուն ամենն գեղեցիկներէն մէկը :

Երգարանին հաւաքոյ ըսուած է ԳԱՄԱՌ-ՔԱԹԱ, որ Ծուսաստանի ազգայնոց ծանօթ է իրեւ քերթողական շինծու անուն հինգ կամ վեց ուսումնասէր եւ ազգասէր երիտասարդաց :

Մէջը շատ մը տաղեր ու խաղեր տեսանք հին եւ նոր՝ մեզի անծանօթ, ոմանք ալ թէ մեզի եւ թէ ուրիշ ազգայնոց արդէն ծանօթ եւ ընտանի. բայց ամենն ալ այրութենական կարգաւ տպուած՝ զոր այս գովելի աշխատասիրութեան ոչ սակաւ պակասութիւն կընամարինք : Անտարակոյս աւելի լաւ ըրած կըլլային ուսումնասէր հեղինակները՝ երէ ուրիշ բնական կարգ մը դնեին Երգերուն մէջ, այսինքն կամ ըստ նիւրոց շարէին զանոնք, կամ ըստ լեզուի, եւ կամ ըստ հնութեան եւ նորութեան :

Այս ալ փափաքելի եր որ իրաքանչիւր տաղից հնարողներուն անունները, գեր ծանօթ տաղերունը, վերջերը դրուեին. մանաւանդ որ զըրերէ կեսին հեղինակները յայտնի են: Ինչ եւ իցէ, այս ազգային Երգարանն ալ իր պակասութեամբքը հանդերձ հարատութիւն մըն է մեր արդի մատենագրութեանը, եւ յուսալի է որ օրինակ ու յորդոր ըլլայ ուրիշ աւելի ճոխ եւ աւելի ընտիր հաւաքմունքներու :

ԱՐԱՐԱՆ ԱՐՏԱՍՈՒԿՆԵՔ.

Մայր Արարսի ափերով
Քայլամոլոր զընում եմ,
Հին հին դարուց յիշատակ
Ալեաց մէջը պըտուում եմ.
Բայց նորա միշտ յեղյեղուկ
Պըտուր շըրով եղերրին

POÉSIE NATIONALE ARMÉNIENNE.

Un recueil de chants populaires arméniens vient d'être publié à Saint-Pétersbourg. Nous choisissons l'un des plus remarquables de cette collection qui ne compte pas moins de cent vingt-quatre pièces, et nous le reproduisons ici, afin de donner au lecteur une idée de ce genre de poésies. Cette pièce est intitulée : *Les Larmes de l'Araxe.*

Ce recueil a paru sous le nom de *Gamar-Katiba*, nom connu déjà des Arméniens de Russie, et qui cache sous le voile d'un pseudonyme une association de jeunes gens aussi distingués par leurs talents littéraires que par leur sentiment patriotique.

Dans le nombre de ces chants, il s'en trouve plusieurs qui sont anciens; quelques-uns ont une date récente; certains étaient ignorés jusqu'ici, d'autres familiers à tous nos compatriotes. L'ordre alphabétique, qui a été adopté pour la disposition des pièces de ce recueil, est peu rationnel; l'arrangement suivant la convenance du sujet ou la similitude des dialectes eût été, à notre avis, préférable.

Nous aurions voulu aussi que les auteurs de plusieurs de ces pièces y eussent apposé leurs noms, du moins au bas de ces chansons qui étaient restées jusqu'ici en dehors du domaine public. Toutefois nous ne saurions donner trop d'éloges à cette publication qui, malgré quelques légères imperfections, est un accroissement ajouté aux richesses de notre littérature moderne.

LES LARMES DE L'ARAXE.

Sur les bords de l'Araxe, notre mère,
Je promène mes pas errants,
Les souvenirs des siècles depuis longtemps écoulés
Je les évoque du milieu de ses vagues.
Mais ses ondes, sans cesse agitées,
Le déroulant en flots bourbeux,

Դարիւ դարիւ խըփելով՝
Փախչում էին լալազին :
Արար ի ինչո՞ ճըկանց նես
Խաղ ջես բռնում մանկական,
Դու դեռ ծովը ջիհասած՝
Սըզանոր ես ինձ նըման :

Ինչո՞ արցունք ցայտում են
Թու սեզ նըպարտ աչերից,
Ինչո՞ արագ փախչում են
Այդ նարազատ ափերից :

Մի պըղտորի յատակըդ,
Հանդարտ նոսէ խայտայով .
Մանկուրիւնց քու կարձ է,
Շուս կընասնիս դեպ ի ծով :

Վարդի բըմիեր բող բըսնին
Քու նիւրընկալ ափի մօս ,
Սոխակները նոցս մեզ
Երգեն մինչեւ առաօսուն :

Մըշտադալար ուռիներ
Սառ ծոցի մեջ քու շըրին
Ճըկուն ոստերն ու տերեւ .
Թո՞նի քաց անեն տապ օրին :

Ափերիդ մօս երգելու .
Հովիոր բող զան նամարձակ,
Գառն եւ ուլը քու վըճիտ
Զուրը մըտնեն միշտ արձակ :—

Մէջը ուռցուց Արարը ,
Փըրփուր հանեց իր տակից ,
Ամպի նըման զուայով
Էսպէս խօսեց յատակից .

« Խիզնիս, անմիտ պատաճի ,
« Նիրհըս ինչո՞ դարեւոր
« Վըրդովում ես, նորոգում
« Իմ ցաւերը բիւրաւոր :

« Սիրելիի մանից յես
« Ե՞րբ ես սեսել, որ այրին
« Ոտից զըտուս պըմնեսի
« Իր զարդերով քանկազին :

« Որի նամար զարդարուիմ ,
« Որի աչքը նրապուրեմ .
« Շատերն ինձ են տակին,
« Շատերին ես օտար եմ :

« Կար ժամանակ որ ես ել
« Շըրեղազարդ նարսի պէս
« Հազար ու բիւր պըջրանըրով
« Փախչում էի ափերեւ :

« Յատակըս պարզ ու վըճիտ ,
« Կոհակներըս ոյորուն ,
« Լուսաբերը մինչեւ այդ
« Զըրիս մեջին եր լողում :

Et frappant ces bords,
Plaintives, s'envoyaient au loin.
Araxe, pourquoi avec tes poissons
Tu ne te livres plus à des jeux enfantins?
Pourquoi, avant d'aller te perdre dans la mer,
Comme moi, tu es dans la douleur?

Pourquoi des larmes jaillissent
De tes yeux aux regards fiers et hautains?
Pourquoi suis-tu si rapide
Loin des rivages qui t'ont vu naître?

Ne souille pas ton lit :
Roule paisible tes flots bouillants ;
Ta jeunesse passe vite,
Et vite tu arrives à la mer.

Que l'arbuste qui donne la rose
Croisse sur tes rives hospitalières ,
Et que, sur ses rameaux, le rossignol
Chante jusqu'à l'aurore !

Que le saule, toujours paré de sa verdure,
Dans tes eaux pleines de fraîcheur
Incline ses branches flexibles et son feuillage
Aux jours de la chaleur !

Que sur tes bords, en répétant leurs chansonnettes,
Accourent librement les bergers !
Que l'agneau et le chevreau viennent
Se baigner sans crainte dans tes flots limpides !

L'Araxe, en grossissant,
Fit jaillir l'écumé du fond de ses entrailles,
Et grondant comme un nuage orageux
Laissa échapper ces mots :

« Jeune téméraire et insensé !
« Pourquoi viens-tu troubler
« Mon sommeil séculaire ,
« Et renouveler mes douleurs sans nombre ?

« Après la mort d'un objet cherri,
« As-tu vu celle qu'il aimait
« Ornée des pieds à la tête
« De ses plus beaux atours ?

« Pourquoi me ferais-je belle ?
« Quels regards voudrais-je charmer ?
« Combien sont nombreux ceux qui me répugnent
« Et à qui je suis étrangère !

« Il fut un temps où moi aussi ,
« Belle comme une fiancée ,
« Ornée de mille et mille attrait ,
« Je m'échappais de mes rives .

« Mon lit était pur et limpide ,
« Mes vagues roulaient sans cesse ;
« L'étoile du matin jusqu'à l'aurore
« Nageait dans mes ondes de cristal .

« Ի՞ցըս մընաց այն օրից,
 « Ո՞ր ջըրամու գեղերըս ,
 « Ո՞ր իմ շէն քաղաքից,
 « Ո՞ր բերկրալի տեղերըս :

« Տուրքը ջըրի ամեն օր
 « Իր սուրբ ծոցեն Արարատ
 « Մայրախընամ ինձ սընունի
 « Պարզեւում է լիառատ :

« Բայց ևս այն սուրբ ջըրերով ,
 « Սուրբ Ակորի աղբիւրին
 « Պիտի ցոյեն արտորայք
 « Իմ ատելի օտարին :

« Կամ կենսատու իմ ջըրով ,
 « Ափերիս մօտ կըկրպած՝

 տած :

« Մինչ իմ որդիր (ով զիտէ)
 « Ծարաւ, նօրի, անտերունչ
 « Օտար աշխարհ յածում են
 « Թոյլ ուրբերով կիսաշունչ... :

« Հեռու հեռու քըշեցին
 « Բընիկ ազգը իմ Հայկան,
 « Նորա տեղը ինձ տըլին
 « Ազգ անողորմ, մոյեկան :

« Դոցան համար զարդարեմ
 « Իմ հրարենկալ ափերը ,
 « Ես կամ դոցան հրապուրեմ
 « Ճըլուոս սլըշած աչերը :

« Քանի որ իմ զաւակունք
 « Այսպէս կումբնան պանդուխուն
 « Ինձ միշտ սրգուր կըտեսնէր,
 « Այս է անխար իմ սուրբ ուխու... : »

Ել ջիխօսեց Արարաբ .
 Յորձանք տրեւեց անազին,
 Օդակ օդակ օձի պէս
 Առաջ սողաց մոլեզին :

« Qu'est-ce qui me reste de ces temps?
 « Où sont ces villages qui s'élevaient sur mes rives?
 « Où sont mes cités populeuses?
 « Et tant de lieux enchanteurs?

« Chaque jour l'Ararat, de son sein sacré,
 « Épanche pour moi ses eaux
 « Comme une mère qui
 « De son sein laisse couler le lait.

« Et moi, des eaux saintes
 « De la fontaine de Saint-Jacques
 « Arroserais-je les champs
 « De l'étranger abhorré!

« Avec mon onde vivifiante

 ?

« Et mes enfants, peut-être,
 « Épuisés de soif et de faim, et sans asile,
 « Errent dans les pays étrangers
 « D'un pas chancelant, à demi morts !

« Loin, bien loin ils ont chassé
 « Ma nation, les Arméniens ;
 « A sa place, ils m'ont donné
 « Un peuple de mécréants farouches !

« Est-ce pour eux que j'embellirais
 « Mes rives hospitalières ?
 « Dois-je attirer sur moi
 « Leurs yeux pleins d'ordure ?

« Tant que mes propres enfants
 « Resteront dans l'exil,
 « Vous me verrez dans la tristesse :
 « C'est là un vœu inviolable pour moi ! »

Après ces mots, l'Arax reprit le silence, En faisant bondir ses flots impétueux, Et comme un serpent aux anneaux tortueux, Elle s'élançait en rampant avec fureur.

ՀԱՐԴԻՍՍՈՐՈՒ ԱՇԽԱՐՀԱՇԵՆ ՄԱՐԴԿԱՆ

ԿՈՐՈՒՈՍ ՌԵԹԹԵՐ.

Կարուս Ռիբբէր, որ արդի աշխարհազրաց հայրը կրհամարուի, ծնած է Բրուսիոյ Քետիմ-պուրկ քաղաքը 1779ին օգոստոսի 7ին : Դպրոցական ուսմունքը սովորելէն յետոյ Հայք քաղաքին համաշարանին դասախոսութիւններուն հետեւե-

ցաւ. 1798ին Ֆրանքֆորը առ Մայն քաղաքին մեջ ազնուական ընտանեաց մը դաստիարակ եղաւ, եւ այն ժամանակին սկսաւ մտածել իր բազմավաստակ երկասիրութիւնը, որ զինքը մեծանուն մատենագրաց կարգը պիտի դասէր : Եր-

բոր աշակերտացը դաստիարակութիւնը աւարտեցաւ, անոնց հետ ուղեւորեցաւ Զուլցերի, Սավոյա, Գաղղիա եւ Խոալիա : Գերմանիա որդարձաւ, 1814էն մինչեւ 1819 Կերինկէն քաղաքը կեցաւ, եւ անոր ճոխ մատենադարանը աչքէ անցուց . 1819ին հասարակաց դասախոսութեան պաշտօն առաւ :

Նախ Ֆրանքֆորթի մարզարանին մեջ դասաւու եղաւ պատմութեան. « Նախադրունք պատմութեան եւրոպացի ազգաց յառաջ քան զերոդու » ըսուած գիրքն որ հրատարակեց, Բրուսիոյ տէրութեան ուշադրութիւնն իրեն գրաւեց, եւ այն ատենէն ըսկաւ Ռիբբերի ուսումնական համբաւը, վասրն զի այն զրուածքին մեջ յայտնի կրտեսնը-ւեր թէ իր բազմահատոր աշխարհազրութիւնը որպիսի իմաստասիրական հիմանց վրայ պիտի հաստատէր. եւ նետ զնետէ պաշտօնէպաշտօն ամրաձաւ : Պեոլինի Զինուորական Դպրոցին մեջ վիճակազրութեան դասաւու կարգեցաւ, անդամ անուանեցաւ քննչաց ժողովոյն, Վարժարան կրտսերաց ըսուած դպրոցին ուսումնապետ, եւ յետոյդասաւու աշխարհազրութեան եւ պատմութեան Բրուսիոյ Ալբերտոս արքայազն իշխանին եւ Պաւերայի թագաժառանգ իշխանին :

Իմանկութենքն ինքզինքը գիտութեան նույիրեք էք Ռիբբէք. ուստի և այն պաշտօններուն մէջ գիտցաւ ժամանակն անոր առատ բաժին հանել, և յօրինեց այն ստուարակարկատ վիրխարի գործն, զոր էրտքունտէ կամ երկրագրութիւն կոչեց: Սշխարհագրութեան ուսումնը որ չոր ցամաք անուանց ցանկ մի է, և դժուարաւ մարդ միտք կառնու ու կրպանէ, Ռիբբէքի բազմանմուտ ու միանգամայն վայելցանիւս գրչին տակ իմաստասիրական գրուած մի է, յորում բնութեան մեծու-

թիւնն ու մարդկային գործունեութիւնը ակներեւ կը փայլին, վասն զի իմաստաւէք հեղինակն այ բնութիւնն ու մարդս իրարմէ անմեկնեղի կը համարի:

« Աստուած, կըսէ, բնութիւնը մարդու քովը
դրած է, որպէս զի իբրեւ բարեկամ ճամբայ ցու-
ցընէ իրեն ու նեղութեանցը մէջ մխիթարէ, եւ
իբրեւ պաշտպան ոգի մը՝ մարդուս, ինչպէս
նաև բոլոր արարածոց, ներդաշնակաւոր, միու-
թեան մը առաջնորդէ : »

Եւ անա այսպիսի հաստատուն ու լայնածաւայ նիմանց վրայ բարձրացոյց խթ բազմանմուտ Աշխարհագրութեան հսկայաձեւ զենքը : Նախ Ափրիկէն օկսաւ, զոր հրատարակեց երկու հատոր ի Պեռլին 1817-1818. յետոյ Ասիան ի լոյս ընծայեց 17 հատոր. Բ—Զ հատորոց նիւթերն են Ներսանութեան, Արեւելեան Աստա, Վերև Աստա, Զբանասան ու Հուդասան. Է—ԺՍ հատորները կրրովանդակեն ԱրևիՄՏԱՆ Աստա, Խուս, Տիգրիսի ու Եփրամ ՏէջՏէղն Եղան Երկրութեազ. այս երկիր-

ներուն կարգը մեր Հայաստանի վրայ ալ ընդարձակ կը խօսի, մասնաւանդ թեական դրիցը վրայ : Ժբ ու ժդ հատորները եւրոպայի սեպհականած է . իսկ ժդ — ժէ հատորներուն տէջ Արաքիոյ վրայ կը խօսի :

Սպիրիկի մասին ատլասը Պերկիաւզ աշխարհագիրը գծած է . իսկ Սսիայինը Ռիբբեր. ինքը գծագրած է նաև Եւրոպայի վեց աշխարհացոյց՝ իր « Աշխարհագրական, Պատմական եւ Կեցանագրական նկարսգիր Եւրոպութ » ըսուած գործոյն համար :

Մեծանուն աշխարհագիրը զարմանալի գործունեութեամբն ու արագութեամբը ատեն կը գտնէ նաև տարբեր նիւթերու պարապելու . ուստի Պեռլինի գիտութեանց ձեմարանին անդամ ըլլալէն ի վեր բազմարի հանճարեղ քննարանութիւններով անոր տարեզիրքը ճոխացուց : Գաղղիոյ ձեմարանն ալ զինքը իրեն բղրակից անդամ անուանեց :

Մասնաւ հրատարակեց Ռիբբեր ուրիշ երեք երեւելի գրուածք . առաջինն է « Գաղցականու-

թիւն նոր-Զելանտիոյ . » երկրորդը Տեսութիւն աղբերականց նեղոսի . » եւ երրորդը « Ցորդանան եւ Մեռեալ Ծով : » Ասոնցմէ ալ յայտնի կը տեսնուի որ գիտութեան լայնարձակ ասպարիզին մէջ նիւթ չէ բողած որ քննած չըլլայ Ռիբբեր : Բայց ձեռքի գլխաւոր աշխատանքն է Եւրոպայի աշխարհագրութիւնը . ամենքը կրփափաքին օր մը յառաջ անոր հրատարակումն ալ տեսնել, որուն համար 1830էն սկսեալ ամեն տարի Եւրոպայի մէկ կտորը կերպայ աջքէ կանցընէ, որպէսի տուած տեղեկութիւններն անձամբ քննած եւ կամ տեսած ըլլայ :

Ռիբբերի աշխարհագրութեան կարգէ դուրս մեծութիւնն է պատճառ որ բարգմանչաց աջքը կը փախնայ ամբողջ գործոյն ձեռք զարնելու, որով այլ եւ այլ մասերը միայն բարգմանուած են զանազան լեզու : Փափաքելի է որ գերմանագետ Հայ մըն ալ գտնուի որ Ռիբբերին իր հայրեննեացը վրայ տուած նրբազնին տեղեկութեանցը զարմացած՝ ազգասիրաբար յորդորուի զանոնք իր լեզուովը նաև մեր ազգին հաղորդելու :

ՀԱՅՈՒՂԱԾՈՎ :

Կարքեղոնացիք տասնըցորս տարիէ իւլիս շատ անգամ յաղթուած ըլլալով որոշեցին որ Հոռվմ դեսպաններ խրկեն՝ պատուաւոր հաշտութիւն մը ընելու մտքով : Կըյուսային թէ Հուեգուղոս երկար ատեն գերութիւն քաշելէն ետքը, հայրեննեաց կարօտէն ստիպուած՝ սկսէր իրենց կողմը բռնել . ուստի պահանջեցին որ այն ազնուական գերին իրենց դեսպաններուն հետ մէկտեղ երրայ, միանգամայն խօսք առին իրմէ որ երէ հաշտութիւն չըլլայ՝ նորէն Կարքեղոն դառնայ :

Երբոր դեսպաններն իրենց զալսուեան նպատակը Հոռվմայ ծերակուտին առջև դրին, ըստ Հուեգուղոս . « Երբէ գերի Կարքեղոնացւոց՝ տէրերուս հնազանդ եմ, եւ հաշտութիւնն ու գերինե-

րու փոխանակութիւնը անոնց անունովը կը խնդրեմ ձեզմէ : » Այս ըսելէն ետեւ՝ յանձն չառա իրրեւ ծերակուտի անդամ հոն նստիլ՝ մինչեւ որ դեսպանները իրեն հրաման չտուին : Անոնք որ ժողովարանէն եղան՝ խորհուրդը սկսաւ եւ կարծիքները տարածայննեցան . ոմանք հաշտութիւն կուզէին եւ այլք կը պահպէին որ պատերազմը առաջ տարուի : Երբոր կարգը Հուեգուղոսին եկաւ՝ որ ինքն ալ իւր կարծիքը տայ, այսպէս ըստ . « Հարք համազրեալք՝, ես որչափ ալ թշուառ ըլլամ, սակայն հոռվմայեցի եմ. մարմինս թշնամեացս ձեռքն է, բայց հոգիս ազատ է. մէկուն աղաղակը կը փողիք, միւսոյն ձայնին մտիկ կը ենք . ուրեմն խրատ կուտամ ձեզի որ հաշտութիւնը չընդունիք եւ գերիները չփոփոխէր : Թէ որ պատերազմը առաջ տանիք, այս փոխանակութիւնը կրնայ ձեզի վնասակար ըլլալ, վասն զի կամ այն-

¹ Հուեգուղոս հռովմայիցի զօրավար էր : Կարքեղոնացիք կուզէին Միջուրկական ծովուն տիրապետութիւնը Հռովմայցւոց ձեռքին առնուք . Հուեգուղոս անոնց դէմ շատ մը յաղրութիւններ ընելէն ետքը՝ անոնցմէ յաղրուեցաւ եւ գերի բռնուցաւ . Այն առաջին պատերազմը սկսաւ Քրիստոս 264 տարի առաջ եւ 25 տարի տեսաւ :

² Մէկ տեղ ժողոված ծերակուտի անդամներուն այս անունը կուտային :

պիսի մարդիկ պիտի ընդունիք որ վատութեամբ գենքերնին բողուցեր են, կամ ինծի պէս ծերութեան եւ աշխատութեան տակ ընկառած մարդիկ. իսկ դուք ետ պիտի տաք Կարքեղոնացոց կտրիձ պատերազմողներ, որոց քաջութիւնն ու ոյժը փորձով տեսած եմ : Իսկ հաշտութիւնը ինծի կերեւայք է կրնայ նախատինք բերել հասարակապետութեան թէ որ Կարքեղոնացիք յաղրուածի պէս չհամարուին, եւ թէ որ դուք զանոնք չտիպէք որ ձեր օրինացը հեազանդին.»

Այն վեճանձնական ատենաբանութենէն ամենուն միտքը փոխուեցաւ. ծերակոյտը թէպէտ եւ ընդունեցաւ Հոեգուղոսին կարծիքը, բայց զինքն ալ կըստիպէր որ Հոռվմ կենայ : Կըսէին թէ փախըստական գերելոց հրաման կայ իրենց հայրենիքը մնայու, եւ թէ ոչ ոք իրաւոնք ունի զինքը ետ պահանջելու : Մեծ քրմապետն ալ ծիրակուտին նետ մէկտեղ աղաջելով կրտէր Հոեգուղոսին թէ բռնի ըրած երդմունքը կրնաս աւրել առանց երդմնազանց ըլլալու : Այն ատեն Հոեգուղոսին կամական կերպով մը պատասխան տուաւ. « Մէկդի բողունք բոլոր այդ սնուաի հնարքները. իմ խորհրդիս մտիկ ըրէք. մոոցէք զիս. թէ որ ես նիմայ ձեր աղերսանացը մտիկ ընեմ, վերջը իմ տկարութիւնս դատապարտողներուն առաջինները դուք կըլլաք, այս վատութիւնը ինծի նախատինք պիտի բերէ ու հասարակապետութեան օգուտ մը պիտի չըլլայ. ձեր իմ վրաս ունեցած համարումը կրնայ պաղիլ, եւ ոչ այնչափ իմ հոս չըլլապուս վրայ պիտի ցաւիք որչափ որ ես դառնալս պիտի պարսաւէք : Իմ վիճակս որոշուած է. Կարքեղոնացոց գերի ըլլալովս՝ չեմ ուզեր Հոռվմ մնալ, որովհետեւ հոս պիտի չկարենամ պատուաւոր կեանք անցընել : Թէ եւ մարդիկ զիս ազատ բողուն, աստուածները զիս շղթայիք կըկապեն, որովհետեւ խոստում հաւատարմութեամբ կատարելու համար զիրենք վկայ կանչեցի : Ես կրնաւատամ որ այն աստուածները կան, երդմնազանցը անպատիժ չեն բողուր, եւ անոնց վրէժիսնդրութիւնը վրաս իշխալու ատեն գուցէ Հոռվմայ ժողովրդեան վրայ ալ տարածուի :

« Գիտեմ որ Կարքեղոնի մէջ ինծի համար տանշանքներ կըպատրաստուին, բայց ես աւելի կը-

վախնամ երդմնազանցութեան ամօրէն՝ քան թէ թշնամւոյն անզրութենէն. վասն զի մէկը մարդուս մարմինը միայն կըվիրաւորէ, իսկ միւսն զինգին կըպատառէ : Իմ թշուառութեանս վրայ ամեննեւին մի ցաւիք, որովհետեւ վրաս բաւական ոյժ կը զգամանուց դիմանալու համար: Գերութիւն, ցաւ, անօրութիւն, ասոնք այնպիսի դիպուածներ են որ մարդս քաշելով կըվարժի. թէ որ այս թշուառութիւնները չափէ դուրս սաստկանան, մասն զմեզ կազատէ : Եւ ես շատոնց այս դեղը կառնեի՝ թէ որ չմտածէի թէ աւելի մեծ քաջութիւն է յաղթել ցաւոց՝ քան թէ անոնցմէ փախչիլ: Պարտքս զիս կըստիպէր որ Կարքեղոն դառնամ, ահա կըկատարեմ. իսկ թէ հոն զիսուս ինչ պիտի գայ՝ աստուածոց կըրողում : »

Սինկդիտոսները այն Հոեգուղոսին ցուցուցած սակաւագիւտ առաքինութեանը վրայ զարմացած, թերաննին առաջ չէր երբար ըսելու որ ետ ձամբուի . Հիւպատոսները հրամայեցին որ բողուն որ իւր ազնուական կամքը կատարէ : Սակայն ժողովուրդը աչուրները արցունքով լեցուած՝ կուզէր բռնի կեցրենէլ զինքը. իւր ընտանիքը այնպէս կուզային ու կողբային որ օղը անոնց ձայննեն կըրնդար : Այն խառնաշփոր քաղաքին մէջ ինքը միայն պաղ եւ անկարեկիր եր, չուզեց իւր ամուսինը եւ զաւկընները համբութել, եւ այնպէս յաղթանակաւ Հոռվմ մտած մէծամեծ զօրավարներէն ալ աւելի մեծ փառքով Հոռվմէն դուրս եւաւ :

Բանազնացութիւնը չաջողելով, դեսպանները նաւերնին մտան և Հոեգուղոսը Կարքեղոն տարին : Այն նենգաւոր ազգին կատաղութիւննը ամօրալի չարագործութիւններ ընել տուաւ իրեն . վասն զի ազնուական գերւոյն քունը կորելու համար արտեւանունքը կտրելէն վերջը, խաւարային բանտէ մը հանեցին զինքը, եւ մերկ՝ բոցակէզ արեւուն մէջ դրին. այն ալ բաւական չսեպելով՝ զինքը նեղ ու երկայն զամերով պատած տակառի մը մէջ զոցեցին, ուր սոսկալի տանշանքներով հոգին փչեց այն մնանուն մարդը :

Թարգմանեաց ի գաղղիականէ

ՍՈԴ.ԱՄՈԽ. ԴՐԱԿԱՌԱ.Ե.Ա.Ն.Ց

Աշակերտ Արևելեան Ազգային Վարժարանի :

ՏԵՍԱՐԱՆՔ ԵՒՐՈՊԱՅ

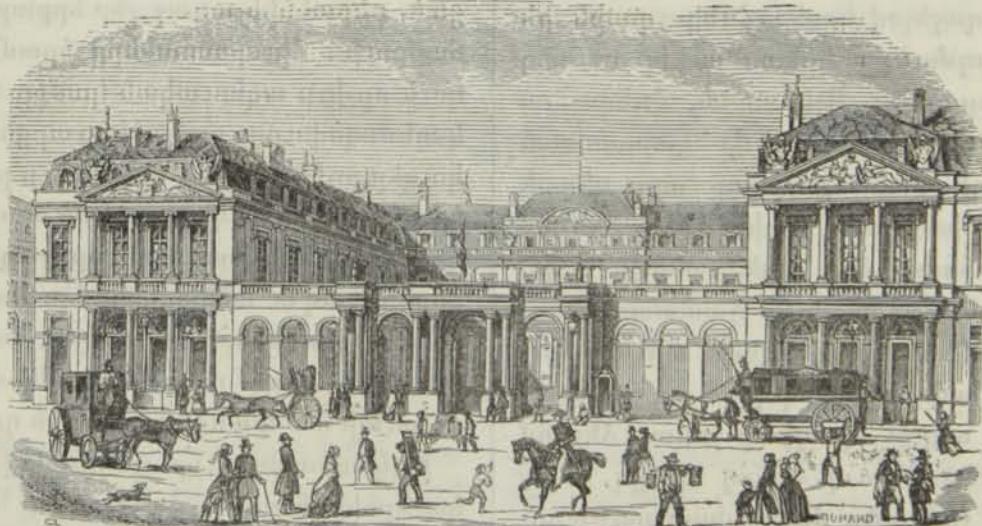
ՓԱԼԵ-ՌԱԽԱՅԱԼ.

Լուդովիկոս ԺԳ Գաղղիոյ քագաւորը տկար մարդ մը ըլլալուն՝ տէրութիւնը անկարգութեամբ լցուեցաւ, եւ մեծամեծք իրարու վրայ նախանձելով՝ մեկզմէկ կրջարդէին, երբեմն ալ քագաւորին դէմ կըմիաբանէին :

Այս անկարգութեանց առջեւն առնելու համար Ռիշլիէ կարդինալին նման մեկը պէտք էր.

իր ատենի ամենէն անուանի ճարտարապետն էր, 1636ին հոյակապ պալատը լմընցաւ եւ ըստեցաւ Պալատ Ռիշլիէ (Փալէ-Ռիշլիէ) եւ յետոյ Պալատ Կարդինալի (Փալէ-Քարտինալ) :

Այն շենքին ներսը հրաշալի կերպով զարդարուեցաւ. տեսնելու արժանի էր երեւելի արանց նանդիսարանը, յորում Գաղղիոյ հոչակաւոր

Փալէ-Ռիշլիէ

ամիկայ առաջին ոստիկան ըլլալուն պէս անսաման իշխանութիւն մը ձեռք առաւ եւ զամենքը դողացուց : Մեծազօր իշխանութեանը նևու անբաւ նարատութիւն ալ դիմելով, ուզեց ամեն տեսակ փառք ու պատի ունենալ. զիտութիւններն ու զեղարուեստները պաշտպանեց, քագաւորական Տպագրատունը նաստատեց, Գաղղիոյ ձեմարանը հիմնեց, Սորպոնը նորէն շինեց, Բուսարանական Պարտէզը կարգաւորեց եւ քաւրոններ բացաւ :

Հասարակաց շենքերէն ետքը իր անձին համար ալ առանձին բնակարան մը շինել տուաւ քագաւորական Լուվր ու Թիվլիլը պալատներուն մէջտեղը. 1629ին անոր հիմը ձգեց Լըմերսիէ, որ

մարդիկներէն քսանընինգ նոգույ կինդանազիրները նկարուած էին նոյն ատենի մեծանամբա պատկերանաններէն. անոնցմէ զատ կային նաև շատ մը հին կիսանդրիններ :

Մատուռ մը եւ երկու քեատրոն ալ կար մէջը. մատրան բոյոր զարդերը մեծանարուատ բաներ էին, ու խորանին սպասները զուտ քափծու ոսկի՝ ծանրազին գոհարներով ու աղամանդներով զարդարուած : Թէատրոններէն մեկը 600 հոգի կառներ, միւսը 3,000 հոգի :

Ռիշլիէ 1639ին փառասիրութեան համար իր պալատը քագաւորին ընծայ տուաւ, քայց անիկայ չկրցաւ մէջը բնակիլ. վասն զի Ռիշլիէին մահուանէն ետքը ինքն ալ շատ չապրեցաւ .

1642ին դեկտեմբերի 4ին մեռաւ Ռիշըլիէ. յաջորդ տարին ալ ինքը Լուդովիկոս :

Աննա Ալեքսանդրին որ բազաւորութեան խնամակալն էր, 1643ին իր դեռահասակ որդւոյն հետ Լուվրը բողուց ու գնաց նոն բնակեցաւ, որ այն ատենէն Փալէ-Ռուայալ' այսինքն Թագաւորական Պալատ ըսուեցաւ : Նոյն պալատին մէջ բնակեցաւ նաև 1652ին Կարոլոս Առաջնոյն կինը Հենրիկ (Հանրիէ) : Ետքը 1661ին Լուդովիկոս ժԴ զայն իր եղբօրը Օոլեանի Փիլիպոս դքսին

արեւանման լուսովը գիշերները մարդ մէջը պտըտած ատենը վերէն, վարէն, չորս կողմէն ինքինքը կըտեսնէ. հոն օտարականք իրարու ժամադիր կըլլան . հոն, մանաւանդ ձմեռները, երեկոյեան ճաշերնեն ետեւ վեր վար կըքալեն իրը քէ մոգական բապտերի մը մէջ ըլլային, ինչպէս որ մեր դրած պատկերն ալ կերեւայ :

Անա այն գեղատեսիլ խանութներուն պատճառաւ է որ Փալէ-Ռուայալին անունը բոլոր աշխարհ տարածուած է, եւ օտարական մը չկայ

Կալերի ա՛Շոլեան

տուաւ, որ 1692ին հոն գնաց բնակեցաւ ու մէջը շատ փոփոխութիւններ ըրաւ :

Ետքերը հետզինտէ ընդարձակեցաւ պարատը, պարտեզին չորս կողմը մէկ մէկ քեւեր շինուեցան՝ գեղեցիկ ու հարուստ կրպակներով, հայեապատ ոսկեկեղուն սրճարաններով, մաքուր ճաշարաններով ու կամարակապ մեմելիօք զարդարուած : Այն մեմելիաց ամենէն գեղեցիկն է հանդիսարան Օոլեանի (Կալերի ա՛Շոլեան) ըսուածը, որ 1829ին աւարտեցաւ. ասոր բարձրաբերձ ձեղունն ու պատերը ապակիով պատած են, այնպէս որ կազերու

որ Փարիզ գայ ու այն խանութներուն մէկին բան մը չգնէ, որչափ ալ անոնք քանկազնոյ վաճառեն ապրանքնին :

Հիմա բուն պալատին մէջ մեծին նախուենի եղբայրը Հերոնիմոս իշխանը կընսափ :

Օոլեանի հանդիսարանն ելլելուղ պէս առջեւդ կելլէ պարտեզն որ գուգահեռագիծ մի է՝ իրաքանչիւր կողմը երկու կարգ հովանաւոր ծառեր տնկուած. մէշտեղը 20 մերը տրամագծով աւագան մը ունի. անոր երկու ծայրն ալ վանդակապատ մարգագետիններ՝ գոյնզգոյն ծաղկօք,

նորատունկ մոլարգենեօք ու քանի մը արձաններով զարդարեալ : Այն արձաններէն մէկուն ետեւը կրանիթ կորողի մը վրայ կեցած է Փալէ-Ռուայալի հոչակաւոր հրետաժամացոյցը (canon-horloge) : Պայծառօր մը չըպար որ կեսօրուան մօտ այն փոքրիկ հրագենքին ջորս դին դատարկաշրջիկ կամ նետաքրքիր մարդկան խումբ մը պատած չըպայ, որ անդադար կըսեն . — Պիտի նետուի . Նետուեցաւ . Պիտի չնետուի . Կեսօր է . Կեսօրն անցաւ . Ենջու չնետուիր, պայծառ արեւ կայ : — Եւ շատ անգամ դեռ խօսքը բերաննին եղած ատենը յանկարծ հրետը շառաշմամբ կընետուի եւ անհամբեր սպասողները ուրախութեան նշաններ եւ հաճու-

թեան ձայներ կընանեն : Հրետին մեծութիւնը երկու տասնամերը երկայնուրիւն ունի . ամէն օր վառողով հասարակ հրետի մը պէս կըլեցընեն . ծակին վրայ կրկնակորներդ ոսպնաձեւ մը հաստատուած է . Եւ որովհետեւ ձիշդ միջօրեական գծին տակն է, արեւը կեսօրն հոն հասնելուն պէս՝ ճառագայթները ոսպնաձեւին վրայ կըզարնեն կրտաքրընեն, ու վառողը բռնկելով հրետը կընետուի : Բայց ասով միշտ կեսօրն անվրէալ չիմացուիր, վասն զի շատ անգամ վառողը անձրեւ կամ նաեւ պարզ օդին խոնաւուրենեն բրջելով՝ շուտ մը չվառիր :

ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆ Ի ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ ՅԱՄԻՆ 1855 ։

Տաճկաստանի մէջ շատ տեսակ բժիշկներ կան : Նախ եւ առաջ քրիստոնեայ բժիշկներ . ասոնց շատը եւրոպայի համալսարաններուն մէջ կըրքուած գիտուն մարդիկ են, եւ Տէրութեան մեծամեծ քաղաքներուն մէջ կըրնակին : Որովհետեւ շատը ֆուանկ՝ այսինքն Գաղղիացի կամ Գերմանացի են, շատ անգամ եղած է որ Տաճկըներուն մէջ տգետները բժիշկ կըրկարծն որ եւ իցէ եւրոպացիի հագուստ ունեցող մարդը : Ասոր համար շատ եւրոպացիներ որ իրենց երկրին մէջ բժշկութեան այրութենն ալ չէին գիտեր՝ Տաճկաստանի մէջ բժշկի անուն հաներ են որ ստակ վաստըկին, եւ կամ համարձակ ու անվախ կեանք մը անցընեն : Մայրացիին մէկը որ Քորքու կողմին մէջ նամակ բամնող էր, Տաճկաց բանակին մէջ՝ բժիշկ է : Նափուենի բանակին բմբկանարաց հրամանատարներն մէկը Զմիւնիոյ մէջ բժշկութիւն կընէ ու ամենուն առջեւն ալ մեծ պատիւոնի : Քրիստոնեայ բժիշկներէն վերջը յոյն եւ նրեայ բժիշկները կուգան . եւ այս կարզը դիպուածական բան չէ, հասարակաց կարծիքովը որոշուած է : Հրեայ բժիշկները շուկաներուն մէջ ամեն տեսակ անուշահուա եղերով դեղեր կը-

ծախսեն . ոմանք ալ շուկային մէջ քալելով կըպոռան թէ անա բժիշկը կանցնէ : Ատեն ատեն Տաճկին մէկը տնեն դուրս կելլէ, թեւը անոնց կերկընցունէ որ երակը նային, անոնք ալ փոշի մը կամ դեղահատ մը կուտան որ հիւանդը իրենց առջին կըլլէ :

Եանեայի կուսակալութեան մէջ պզտիկ ժողովուրդ մը կայ որ թէ վաճառականուրիւն կընէ : Եւ թէ բժշկութիւն, եւ այս արհեստները որդոց որդի կաւանդէ . գրեքէ բոլոր եւրոպական Տաճկաստանին բժիշկները ասոնցմէ են : Տաճկի մը համար վարպետ բժիշկը այն է որ երակը նայելուն պէս՝ իսկոյն դեղ մը կապսպըքէ ու հիւանդութեան որչափ ատեն քշելիքը կըսէ . ուրիշ որ եւ իցէ հարցմունք կամ քննուրիւն որ ընէ՝ տգիտութեանը նշան կըսեպուի : Օփիւնհայմ բժիշկը որ երեք տարի Տաճկաստան կեցեր է իրեւ եպարքուին բժիշկ, Քեանեա Պէյին կնոշը հիւանդութեան ատեն անոր ըրած այցելուրիւնը կըպատմէ . « Հարեմի դուռը բացուեցաւ, կըսէ, ու « զիս ներսի պարտեզին մէջ սպասեցուին . քիչ « ատենէն ուրիշ դուռ մըն ալ բացուեցաւ, եւ « երեսը յաջակ ձգած կին մը զիս ներս առաւ, « որ կանանցի վերակացուն է եղեր : Աւրիշ « պարտեզէ մը անցուց ու բուն կանանցը տաւ « բաւ զիս, ուր տեղ շատ մը տղաք եւ ձերմակ « ու սև գերիներ կային, եւ վարագոյններուն « ետեւեն գողի պէս ինծի կընայէին : Վերջապէս « հիւանդին սենեակը մտայ որ բարձերու վրայ « պառկած էր, եւ ոտքէն մինչեւ զլուխը այնալեւ

¹ Վերնագրոյ բուականնեն ալ կիմացուի որ այս հատուածը քանանուերկու տարի առաջ գրուած ըլլալուն՝ զարմանք չէ որ հիմականան Տաճկաստանի բժիշկներուն վհանին բոլորին յարմար չերնանայ : Մակայն այս հատուածը միայն Կոստանդնուպոլսու համար գրուած ալ պէտք չէ հասկընալ, հասարութեանը Տաճկաստանի :

« պատառուած որ հոն տեղը մարդ գտնուից « չէր կրնար իմացուիլ : Զիս անոր քովը բազ- « մոցի մը վրայ նստեցուցին, և պառաւ կնոջէ « մը զատ ուրիշ մարդ չմնաց հոն, ամենքն ալ « դուրս ելան : Հիւանդը առանց դժուարութեան « իմ հարցմանց պատասխան տուաւ. և երբոր « իրեն իմացուցի որ կուգեմ երակը նայիլ, « ձեռքը երկնցուց . լեզուն ալ նայիլ ուզեցի, « հազիւ թէ երեսին քօղը մեկդի առաւ ու լեզուն « ցուցուց :

Տամկաստանի մէջ տղայոց համար հասարակ հիւանդութիւններէն մէկը ծաղիկն է որ ամեն տարի շատ մը ջարդ կրնէ, վասն զի պատուաստը (աշ) տէրութեան քաղաքներէն դուրս ուրիշ տեղ ճանչուած չէ : Վարդախստն ալ (զըգամուգ) շատ տղաք կրմեցունէ : Մեծահասակներուն սովորական հիւանդութիւնն է մեկամահձոտութիւն (մէրաք), որ դատարկութենէ, անշարժութենէ ու անկարգ կեանքէ առաջ կուգայ :

Սփիոն ուտողներ ալ շատ կան . ասոնք նախ օրը երկու ցորենահատի չափ կը լիլեն դեղահատի պէս, ետքը երբալով չափը կաւելցընեն : Սփիոն կը լողներուն քայլուածը երերկոտ է, կուգերնին դուրս ելած, անդամնին դողդոցոտ, աջքերնին ներս մտած, իրենք մարմնոյ և մտքի ուժեն բոլորովին ընկած, դեղնած և նիհար : Սփիոնին տուած գուարձութիւնը կարգէ դուրս զարմանալի քան պիտի ըլլայ որ այնպիսի սոսկալի վնասները յանձն կառնուն :

Հիւանդ թժկելու համար շատ կրզործածուին նաև բժանքներ (համայիլ) : Ասոնք զուրանի խօսքեր, և կամ մագաղաքի կտորներու վրայ զրուած ծածկաբանութիւններ ու գծեր են : Գեղ բափը (Փամզէնիր) զրերէ ամեն տեսակ հիւանդութեան տեղ կը սեպին, և կարդացողի մը կամ տէրմիշի մը փսխըսցը յուսահատեալ հիւանդնե-

րուն անգամ առողջութիւն կուտայ կը սեն : Պար-սիկ, արաբացի ու եգիպտացի բժիշկները կեն-դանական մազնիսութեամբ շատ մը արեան ու զի հիւանդութիւններ թժկելու կաշխատին՝ մատուցնին հիւանդին վրայ պտըտցըներով, երեսին փշելով ու բըքքըքերով : Ձերմը խիստ շատ անգամ դիւանարութեան տեղ կը դնեն Տաճ-կը լուները, ու սատանան հիւանդին փորէն հանելու համար՝ բղբի կտորներու վրայ զրած աղօքները կլլել կուտան հիւանդին : Օփիենհայմ բժիշկը կը լուտ թէ « Անատօլուի մէջ օր մը զիս տաճիկ « կարդացողի մը քով կանչեցին որ Երդի բոր- « բոքում ուներ սաստիկ : Հոն հանդիպեցայ նաև « անոր թժկին որ բարձրահասակ վատուժ ու « դաժան մարդ մըն եր, և զիս հոն տեսնելուն « վրայ նեղացած ըլլալը երեսին վրայ յայտնի « կերեւնար : Ասիկայ դարձաւ հարցուց ինձի « խրոխտ կերպով մը թէ « Մարդուս աղիքները « ուր են : » Պատասխան տուի թէ « Պարկի մը « մէջ են : — Սմենեւին, ըստ Տաճիկը. լճակի « մը մէջ են. այս մարդուն լճակը չորցեր է, « աղիքները բորնկելու մօտ են . ահա անկէց « յառաջ կուգան ծարաւը, տաքութիւնը, փո- « բացաւը, լեզուին ու մարմնոյն ջորութիւնը : « Դուն շատ գեղ կը նեսէն որ կուգես այս հիւանդէն « արիւն առնել՝ որ նեղուկ է, ու փոշի տալ՝ որ « չոր քան է. այս հիւանդին չըի դեղեր տալու « է :

« Բոյոր հոն գտնուածները մատ խածին այն « խօսքերուն պարզ եւ իրաւացի ըլլայուն, և « այն գիտուն Տաճիկին կարծիքը առաջ զնաց :

Թարգմանեաց ի գաղղիական:

ՅԱՐԱԿԹԻՒՆ. Մ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆՑ

Աշակերտ Արևելեան Բազմաւզու Ազգակին

Վարժարանին :

ԿԵՆՑԱԳՈԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

ՍՏՈՒՐԱԳԻՑԱԿ

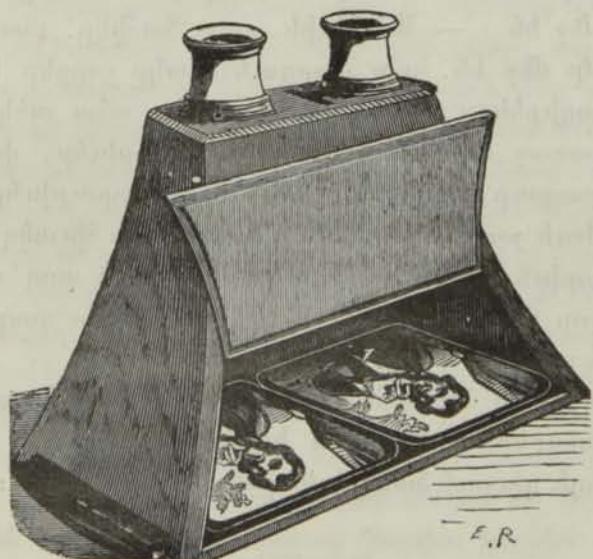
Օրուն որ ձեռքը առաջին անգամ ստուարա-դիտակ մը անցեր ու անով քան մը դիտեր է, տարակոյս չկայ որ շատերուն պէս այս զար-

մացական խօսքերս ըերնեն հանած է .

Ի՞նչ զարմանալի քան . ինչպէս ամեն առարկաներ իրարմէ կը զատուին, ու ծառերուն մէջ

կարծես թէ իրաւցընէ ող ու միջոց կայ . սա սիւներուն մէջ կրնայ մէկը քալել . սա մարդուն շարժումը միայն պակաս է . արձանէն շատ աւելի լաւ է . ասիկայ բուն մարդն է , բուն առարկան է : Արդեօք որպիսի գիտուրեամբ ու ճարտարուրեամբ կը լլայ այս բանս . անշուշտ այս փոքրիկ գործույն մէջ շատ մը տեսարանական գործիք ու ապակիներ պիտի ըլլան :

Թէ որ քիչ մը հետաքրքրութիւննին աւելի սաստկանայ եւ ուզեն այն տղայոց նմանի որ ձեռքի խաղալիքնին կը զարնեն կը կոտրեն , որպէս զի մէջինը տեսնեն . գործիքը կը քակեն կը բանան կը տեսնեն զարմացմամբ որ երկու խողովակի բերանը մէկ մէկ խոշորացոյց ոսպնաձեւ ապակի կայ , եւ այն խողովակները կտրած բրգաձեւ տփիկի մը մէջ ազուցած են . տփիկին տակը մի եւ նոյն լուսանկար տեսարանէն կամ պատկերէն երկու

Հ.Բ

հատ քովէ քովէ կապած կը դրուի , դոնակն ալ կը բացուի որ դրուած պատկերին վրայ լոյս զարնէ :

Անա բոլոր այս է մոզական գործույն նկարագիրը : Աւքենն ինչէն է որ ամեն բան մէջը բարձր ուռած կերեւայ . ինչէն է որ երկու նկարը մէկ կերեւայ : Պատճառն յայտնի է , ինչպէս որ պիտի տեսնենք :

Աւքուազծի մը , նկարի մը վրայ ո՞ր բանն է որ առարկաները դուրս կը ցատքեցընէ , իրարմէ կը զատէ ու խորութիւնները կը ձեւացընէ . — լուսոյ եւ ստուերին պատշաճ բաժանումը եւ մարմնոց իրաքանչիւր մասանց իրարմէ ունեցած պատշաճ նեռառութիւնն է . դիւրա կը հասկընան բանձիս անոնք որ ճարտար նկարչի մը պատկերը

դիտեր են ուշադրութեամբ եւ կամ նոր դիտեն : Արդ լուսանկար կամ տակեռատիպ պատկերի մը վրայ բոլոր այս լուսոյ , ստուերի եւ հեռաւորութեանց համեմատութիւններն ընականապէս ամենամծիշդ կերպով ելած են , որ պարզ աչքով ալ կերեւան երէ լաւ մը դիտելու ըլլանք :

Դիտնալու է թէ ո՞ր եւ իցէ մարմին բարձրաքանդակ տեսնելու համար ամենահարկաւոր է նոյն մարմինը երկու աչքով դիտել . վասն զի բարձր քանդակները կողերով կը ձեւանան , եւ կարելի չէ որ մինակ մէկ աչքը մարմնոյն բոլոր այն բարձր քանդակները ձեւացընող կողմերը տեսնէ : Ասոր ալ փորձը ամենաղիւրին է . աչքիդ մէկը զոցէ , մէկալովը ոսկեղօծ շրջանակի մը բարձրաքանդակ ծաղիկները դիտէ . զանոնք նկարածի պէս տափակ կը տեսնես . բաց մէկալ աչքդ ալ եւ այնպէս դիտէ , անոնց ուռած քանդակած ըլլայը կը տեսնես : Եւ որովհետեւ կողերը պատկերներու մէջ շատ անգամ իրենց պգտիկութեամբը աչքի չեն տեսնուիր , ստուարադիտակին խողովակներուն բերանը խոշորացընող ապակիներ դրուած են : Ասկէց կը հետեւի որ միականիները , այսինքն մէկ աչք ունեցողները , բարձրաքանդակ չեն կը նար տեսնել ոչ աչքով եւ ոչ ստուարադիտակով :

Հիմա կը մեկնել թէ ինչպէս երկու պատկերը մէկ կը տեսնենք : Ասոր ալ պատճառը ամենայալունի է . ո՞ր եւ իցէ մարմին որ երկու աչքով դիտենք՝ միշտ մէկ կը տեսնենք . եւ երբոր նոյն մարմինը ամեն մէկ աչքով զատ զատ դիտենք՝ տարբեր դիրքերով կը տեսնենք : Ասոր փորձն ալ ամեն մարդ կը նայ ընել . զոցէ աչքիդ մէկը , մէկալով ցուցամատդ կէս կանգնոյ չափ աչքեղ նեռացուր ու դիտէ . լուսոյ անիկայ զոցէ , միւսը բաց , անովնոյն մատդ նոյն դրքի մէջ դիտէ . կը տեսնես որ առաջին դիրքն ունեցող մատդ չէ . եւ երբոր երկու աչքով մէկեն դիտէն՝ մի եւ նոյն դիրքով մի եւ նոյն մատդ կը տեսնես . վասն զի այն զատ զատ տեսնուող մատուըններէն ելած լուսոյ շառաւիդները մէկզմէկ կուգան կը կարեն եւ այն կտրած տեղը երկու աչքին տեսութիւնը միանալով՝ երկու մատուընները մէկ կը տեսնեն : Անա մի եւ նոյն կերպով նաեւ երկու աչքով դիտած տատեննիս ստուարադիտակին մէջի երկու մարմինը կամ պատկերը մէկ կը տեսնենք :

Սյա ալ ըստնք թէ ինչու համար խոշորացոյց ապակիները տեսակ մը խողովակներու վրայ դրուած են : Ասոր ալ պատճառը բնական փորձի

մը վրայ հաստատուած է. երբոր գիտնական մարդիկ ո՞ր եւ իցէ առարկայ կուզեն լաւ դիտել, ձեռքերնին կլորելով տեսակ մը խողովակ կը-ձեւացընեն, եւ յարմար լուսով տեղ մը կեցած՝ նոյն առարկան կըդիտեն, որով եւ շատ աւելի պայծառ ու որոշ կրտեսնեն, ինչպէս որ ամեն մարդ փորձը կրնայ ընել : Այսպէս ձեռութնիս կլորելով աւելի լաւ տեսնելուս պատճառն այն է որ երբ առարկայ մը առանձին մինակ դիտուի, շատ աւելի որոշ կրտեսնուի, վասն զի ձեռքին կլորածը կամ խողովակն աչքերնես օտար առարկաները հեռացընելով՝ բոլոր ուշադրութիւննիս դիտուած առարկային վրայ կամփոփուի, եւ աչքերնուս մէջ դրսի լուսոյն ճառագայքները՝ դիտուած առարկային ելած ճառագայքներուն հետ կըխառնուին . այն լուսոյ ճառագայքից խառնումը շատ աւելի կատարեալ կըլլայ՝ քէ որ առարկան կամ պատկերը մուը սենեկի մը մէջ

դրուի՝ որոյ պատերը ստուարադիտակին պէս սեւ ներկած ըլլան, եւ լոյսն անանկ մէջը զարնէ՝ որ պատկերը միայն լուսաւորէ, ինչպէս է ստուարադիտակին դոնեն եկած լոյսը :

Ս.թ կըմնայ մեզ ըսել քէ ստուարադիտակին մէջ գործածուելու լուսանկարներն ու պատկերներն ինչպէս կրնանեն. երկու պատկերներէն մէկը սովորականի պէս տակեռատիպ գործիքով հանելին յետոյ, աչքերուն իրարմէ ունեցած հեռաւորութեամբը երեք անգամին չափ գործիքը առաջին կեցած տեղին ուղիղ գծով հեռացընելու, եւ նոյն պատկերը նորեն հանելու է առաջնոյն անմիջապէս քովը :

Ստուարադիտակը հնարեց 1851ին Պրուսքը ամերիկացի բնագետը. նոյն տարին բոլոր եւրոպա տարածուեցաւ, եւ մինչեւ հիմա ամենուն ձեռքն է :

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ .

(Տարայաբութիւն. Տիս եզ 43:)

ՇՈԳԻԱՑՈՒՄՆ.

Շոգիացումն ինչ է :

— Ճիշդ խօսելով՝ շոգիացումն կըսուի ազատ ողի մէջ եւ առանց եփ ելլելու շոգիին ձեւանալը :

Շոգիացումը ինչ պարագաներու մէջ դիւրին կըլլայ :

Ա. — Երբոր մակերեւոյը ընդարձակ է. — ուստի որչափ որ մակերեւոյը ընդարձակ է՝ շոգիացումն ալ այնչափ շատ կըլլայ .

Բ. — Երբոր տաքութեան աստիճանը բարձր է. — անոր համար արուեստից մէջ շոգիացընելու մեծ հնարքը տաքցընելն է .

Գ. — Երբոր օղը չոր է. — ուստի երբոր օղը խոնաւութեամբ լեցուած է՝ շոգիացումը կարելի չըլլար, բայց երկ շոգին տաքցընելով ստիպես որ վեր բարձրանայ .

Դ. — Երբոր օղը փոփոխուի, եւ Ե. Երբոր օղը անօսրանայ :

Ինչեն է որ չայր կամ սուրճ աւելի շուտ կը-պաղին սկանակին մէջ քան քէ գաւարի մէջ :

— Վասն զի սկանակին մակերեւոյը գաւարին մակերեւութեն աւելի ընդարձակ է, եւ մակերեւութիւն ընդարձակ ըլլալովը շոգիացումը կըդիւրանայ :

Ինչեն է որ արեւը սաստիկ տաք եղած ատենը՝ բրյուրը, գետինը եւ ամեն քան կըզորցընէ :

— Վասն զի արեւու ձեւացած շոգին կամէ կըտանի, այնպէս որ խոնաւ մակերեւոյըները միշտ չոր օղի մէջ կըզտնուին :

Կիմացուի որ օղը ինքը խոնաւ պիտի չըլլայ :

Ինչեն է որ նով չեղած ատեն դուրս տեղ դրուած լարերը կամաց կըզորնան :

— Վասն զի օղը լարերուն վրայէն կամաց անցնելով՝ անոնց երեսն եղած շոգին ալ կամաց կամաց կըտանի :

Լուացարաններու մէջ շինուած չորանոցներուն պատուհանները ինչու համար վանդակներով կը-գոցեն :

— Որպէս զի անոնց մէջի օղը անդադար փոխուի, եւ նոն փոռուած լարերուն բաց բաց երեսին վրայէն շոգին աւլուի :

ՀԱՅՐ.

Զրոյն նեղուկ, հաստատուն եւ, գոլորշային վիճակը : — Զուրը զոյն ու համ չունի : — Ձերմուրեամբ կանգայտանայ : — Աստիճան մեծապյն խոտոքեան : — Կէտ սատման : — Կէտ եռացման : — Նողիացումն : — Նողիացման ծծած ջրմուրինք : — Նողիացումն արտաքին : — Ցագումն օդոյ : — Թաց ու բջջած բաներուն չորնալուն պատմառը : — Ցորցը ներու այլ եւ այլ կերպեր : — Բնական ջրին զուտ ըրլար : — Ջրին օդախառն ըլլար : — Լեզանան ու անոյշ ջրեր : — Հանքային ջրեր : — Հասումն : — Հտարանք :

Բնական գոյացուրեեանց մէջ օդէն ետքը ամենէն հասարակն ու հարկաւորը ջուրն է :

Զուրը սովորաբար նեղուկ է, ինչպէս ծովերու, լճերու, գետերու, առուակներու, աղբիւրներու մէջ . բայց կրնայ նաև հաստատուն մարմին դառնալ սառելով, ինչպէս սառի, ձիւնի ու կարետի մէջ : Ջրին երրորդ վիճակն այլ է կազ, շոգի կամ գոլորշի : Այս երեք վիճակին մէջ թեպէտեւ ամենէն տւելի վերջինը տարածուած է հողագնտին երեսը, վասն զի բոլոր մքնուրար բռնած է, բայց զգայարանաց տակ դիւրաւ ջիխալուն համար զիտնոց միայն ծանօթ է : Ռւստի եւ ամենէն աւելի՝ նեղուկ վիճակի մէջ մեզի ընտանի է ջուրը :

Եթ սովորական վիճակին մէջ պարզ ջուրը անզոյն՝ անհամ ու սաստիկ բափանցիկ մարմին է :

Տոյոր նեղուկները այսինքն ջրային մարմինները տաքցած ատեննին կանգայտանան այսինքն կուռին, եւ պաղելուն պէս կըքաշուին : Արոնք որ դիտեր են՝ գիտեն որ կարսայով լեցուն եռացած ջուրը պաղած ժամանակը կըպակսի, վասն զի եռացման ատեն ունեցած ուռեցքը կիշնայ կըքաշուի. նոյնպէս եւ կարսայով լեցուն պաղ ջուրը եռացած ժամանակը աւելնալով՝ կարսայէն դուրս կըքափի :

Սակից կընետեսի որ որոշեալ չափով ջուրը աւելի խիտ այսինքն աւելի ծանր կըլլայ երրոր պաղի. եւ նուազ խիտ՝ այսինքն աւելի թերեւ՝ երբոր տաքցուի :

Սակայն ջերմուրեան աստիճաններուն մէջ այս հանրական օրէնքը զարմանալի բացառութիւն մը ունի, եւ այն՝ ջրի վրայ : Թէ որ աստիճանաբար ջուրը պաղեցըննեք, տարածութիւնը կամփոփուի, այսինքն մասնը կունքը իրարու քով կուգան կըմիանան, եւ երբարով կըխտանայ մինչեւ որ ցրտութիւնը ֆարեննիրի ջերմաչափին $38^{\circ},8$ հասնի. եւ թէ որ ցրտութիւնը այն աստիճաննեն ալ վար իջեցըննեք, ջուրը քաշուելու տեղ

կանգայտանայ. աւելի խիտ ու ծանր ըլլալու տեղ՝ նուազ խիտ ու աւելի թերեւ կըլլայ :

Աւրեմն նոյնչափ ջուրը՝ ցրտուրեան $38^{\circ},8$ աստիճանին մէջ աւելի ծանր ու աւելի խիտ է քան թէ ուրիշ որ եւ իցէ ցրտուրեան ու ջերմուրեան աստիճաններուն. անոր համար ալ այս ցրտուրեան աստիճանը ՄԵՆԱԳՈՅՆ ԽՏՈՒԹԻՒՆ ըսուած է, որ հարիւրամասն ջերմաչափով զրոյէն $4^{\circ}4$ վեր կիյնայ :

Երբոր ֆարեննիրի ջերմաչափը զրոյէն վար 32° աստիճանի կըհասնի՝ որհարիւրամասն ջերմաչափին զրոյին կըպատասխանէ, ջուրը հաստատուն մարմին կըդառնայ : Այս նեղուկ վիճակէ հաստատուն վիճակի փոխուիլ ՍԱՌՈՒՄՆ կըսուի, եւ ցրտուրեան 32° տստիճանը՝ յորում այս փոփոխութիւնը կըլլայ՝ կըկոչուի ԿԵՏ ՍԱՌՄԱՆ ջրոյ :

Չուրը կրակի, բոցի կամ որ եւ իցէ ջերմուրեան վրայ որ դրուի՝ կըտաքնայ, եւ տաքուրիւնը քանի կերրայ կըշատնայ. բայց տաքուրեան այս աճումն ալ սահման ունի. մէկ մը որ նոն հասնի, անկեց աւելի տաքցընեն անկարելի է՝ որչափ ալ տակի կրակը սաստկացընենք : Մընլորտին սովորական վիճակին մէջ այս ջերմուրիւնը կամ տաքուրիւնն է ջերմաչափին 242° աստիճանը : Երբոր ջերմաչափ մը տաքցած ջրին մէջ խորենք՝ մէջի սնդիկը մինչեւ այս աստիճանը կըքարձանայ, ու այնուհետեւ որչափ ալ աւելի սաստկացընենք տակի կրակը՝ զարձեալ նոյն աստիճանի վրայ անշարժ կըմնալ :

Երբոր ջուրը ջերմուրեան այս անշարժ կէտը կըհասնի, բոլոր մասունքը շարժման մէջ կըմտնեն. ամանին կրակի մօտ եղած կողմերը շոգիի պղպջակներ կամ զնդիկներ կըձեւանան, եւ սաստկուրեամբ վեր ելլելով՝ ջրին երեսը կըպատուն դուրս կելլեն, ու բոլոր զանգուածը մէծ շարժման մէջ կըձգեն :

Ջրին այս ալեկոծեալ վիճակը ԵՌԱՅՈՒՄՆ կամ ԵՓ կըսուի, եւ ջերմուրեան 212° անփոփոխաստիճանը՝ յորում այն եռացումը կըպատանի, ԿԵՏ ԵՌԱՅՈՒՄՆ :

Մինչեւ որ կրակի վրայ եղած ջուրը եռացման կէտը հասնի՝ այն կրակը իր ջերմուրեան աստիճանը քանի կերրայ կըքարձարացընէ, այսինքն աւելի կըտաքցընէ. բայց երբոր այն կէտը կը-

հասնի՝ ալ ամենեւին աւելի չտաքնար, թէպէտեւ տակի կրակը որչափ կրնանք սաստկացընենք, հապա մի եւ նոյն ջերմուրեան աստիճանին մեջ կըմնայ:

Արդ տեսնենք թէ այն ջերմուրիւնը ինչ կըլլայ: Որովհետեւ ամանին մեջի շուրբ աւելի չտաքնար, կըմնեւին որ կրակին ջերմուրենեն ալ ամենեւին բան մը չառներ. բայց որովհետեւ անդադար շոգի կրդառնայ ու այն շոգին ջրին երեսն ելլելով՝ օդին մեջ կըցնդի կերրայ, այնպէս որ երկ անանկ կրակի վրայ բոլոր ըլլանք՝ քիչ ատենեն ամանին մեջի բոլոր շուրբ շոգիանարով կընատնի աներեւոյթ կըլլայ, ուրեմն կրակին բոլոր ջերմուրիւնը նոյն ջրէն ձեւացած շոգին կըծծէ կառնու: Իրաւ է որ այն շոգին եռացած ջրէն աւելի տաք չէ, զի ջերմուրեան աստիճանը անոր չափ 212 է. բայց բնայուծարաներու մեջ եղած այլ եւ այլ փորձերով հաստատուած է որ շոգիին նոյն 212 աստիճան ջերմուրիւն տալու համար՝ ջրէն շատ աւելի սաստիկ կրակ պէտք է: Աւստի որոշեալ ամանի մը մեջ եղած շուրբ 212 աստիճանի ջերմուրեան հասցընելու համար՝ յորում շոգի կրդառնայ՝ որչափ կրակ պէտք է նէ, նոյնչափ պէտք է նաև նոյն ամանեն առած նինգ ու կէս անզամ շուրբ սառման կէտէն եռացման կէտը հասցընելու համար:

Գիտնալու է որ եռացման կէտը հասնելով միայն շուրբ շոգի չդառնար, այլ ջերմուրեան ամեն աստիճանին մեջ կրնայ շոգիանայ, եւ փորձով իմացուած է որ սառեն անզամ շոգի կըլլէ: Այս է միայն տարբերուրիւնը որ եռացման կէտէն վար եղող ջրէն եղած շոգին ուրիշ կերպով ու կանոններով կըծծեւանայ: Եռացման կէտին մեջի շուրբ շոգի կրդառնայ երեսը, տակը, մէջտեղը՝ ամենդին, եւ մանաւանդ ամանին կրակի դպած կտորներուն վրայ: Խսկ մէկալ ջերմուրեանց մեջ՝ ջրին երեսն միայն կելլէ շոգինու կերրայօդին հետ կըխառնուի, անոր համար ալ ԱՐՏԱՔԻՇ ՇՈԳԻԱՅՈՒՄ կըսուի. շոգիացումը խիստ պակաս ու դանդաղ է քան թէ երբոր բոլոր ջրին զանգուածը եռացման կէտը հասցընենք ու տակի կրակը չպակսեցընելով՝ նոյն կէտին մեջ զինքը երկար պահենք:

Ինչպէս որ սպունգը իր ծալիքներուն մեջ շուրբ ծծելով կըծողիվ, անանկ ալ ջրին վրայ տարածուած օդը անոր գոլորշին ծծելու կարողութիւն ունի: Երբոր ծալիքիքը կըլեցուին՝ սպունգը ալ չկրնար շուր ժողովել, ասանկ ալ օդը կրցա-

ծին չափ գոլորշին ծծելու յետոյ չկրնար աւելի ծծել. եւ այն ատեն կըսուի թէ օդը յագեալ կամ կըտացած է, ապսինքն բոլորովին գոլորշիքով կամ շոգիով լեցուած է:

Աւստի եւ օդոյն յագմանը համեմատ կըլլայ շրոյն շոգիացումը այսինքն, երկ օդը քիչ յագեալ է, կամ թէ ըսենք՝ օդին մեջ քիչ գոլորշի կայ, շոգիացումը շատ կըլլայ, այսինքն շատ գոլորշի կըծծէ. երկ շատ յագեալ է՝ շոգիացումը նուազ կըլլայ, այսինքն քիչ գոլորշի կըծծէ. եւ երբոր օդը յագման կետը հասնի՝ շոգիացումը բոլորովին կըդադրի:

Շոգիացման յայտնի ապացոյց մի է՝ թաց կամ բրշած առարկաներուն չորնալը: Աստեղ օդին մեջ փոռուելով՝ վրանին ու մէջերնին ունեցած ջրերնին շոգի կրդառնայ, ու երբոր բոլորովին կընատնի՝ չորցած կըսենք. եւ այս չորնալն այնչափ արագ կըլլայ՝ որչափ որ օդը յագման կետին հեռու ըլլայ, եւ այնչափ ուշ՝ որչափ որ օդը յագման կետին մօտ ըլլայ:

Ամեն մարդ կրնայ դիտած ըլլալ որ երբեմն փողոցները շուտով կըչորնան, երբեմն ալ օրերով թաց կըմնան: Պատճառն է օդոյն յագման աստիճանը. շուտով չորցած ատենը օդին մեջ խիստ քիչ կամ ամենեւին գոլորշի չըլլալով, մեկն փողոցներուն բացութիւնը գոլորշի կրդարձնէ, իրեն կըքաշէ. խսկ ուշ չորցած ատենը օդը զրեք յագեալ այսինքն գալորշիքով լեցուն ըլլալով՝ չկրնար նոր գոլորշի ծծել. եւ անօվ է որ երբեմն օքերով անձրեւ չգար. եւ սակայն փողոցները նոր անձրեւ եկածի պէս թաց կըմնան:

Կուացարարներն որ լարերնին չորցընելու համար կըփուեն, գիտեն որ անոնք ամեն օր նոյն պէս չեն չորնար. օր կըլլայ որ անկարելի կըլլայ չորնալը, վասն զի օդը յագեալ է. ուրիշ օր ալ զարմանալի արագութեամբ կըչորնայ, վասն զի օդը յագման կետէն շատ վար ըլլալով՝ գոլորշի չունի, ու գտածը մեկն կըքաշէ կառնու: Բայց այս երկու ծայրերուն մեջ կան նաև այնպիսի աստիճաններ՝ յորս չորնալուն դիւրութիւնը կըտարբերի:

Քամին շոգիացումը կըդիւրացընէ, որով եւ չորնալուն շատ կօգնէ: Եւ պատճառը դիւրին է հասկընալ. երբոր ջրին մօտ եղած օդին կարզը շոգիով կըլեցուի ու յագման կետը կընասնի, քամին զինքը կառնու կըտանի, եւ օդինոր կարզ մը անոր կըլազորդէ. այն ալ երբոր թացութեան

Վրայ իշնալով շոգիով կրթեցուի, զինքն ալ քամին կառնու կրտանի, ու այսպէս կըլլայ մինչեւ որ փոռւած բաց կամ խոնաւ բանը բոլորովին չորսայ :

Թրջած բաները արուեստական ջերմութեան վրայ փոռւելով ալ կըջորնան, վասն զի այն ջերմութեան ազդեցութեամբը խոնաւութիւնը կըջուիսայ :

Բոլորովին զուտ եղած ջուրը ամենեւին համ ջունի. բայց իր բնական վիճակին մեջ ջուրն ոչ երբէք զուտ է: Գետնի աղբերակունքներէն եղած ջրերուն մեջ միշտ հայած հողային ու աղային նիւթեր կան, վասն զի այն ակունքը՝ ուսկից ջրերը կըրդիսն, ինչ նիւթով որ ձեւացած են, հարկաւ ջուրը մեջէն անցած կամ եղած ժամանակը քիչ շատ կընալին ու հետը խառնուելով մեկտեղ դուրս կելլեն: Գետի ու առուակի ջրերը՝ իրենց անցած երկիրներուն հայող տարերացը կամ նիւթերուն հետ կըխառնուին, եւ շատ անզամ նաև մեջերնին ընկած ալ եւ այլ կենդանական ու բուսական նիւթոց հետ կըխառնուին:

Բնական վիճակին մեջ ջուրը քիչ շատ հետը միացած օդ ունի, որ շատ անզամ ածխային բրու է. եւ այս այն կազն է որ Սելցի ջրոյն, Շամփանիայի գինուոյն ու շիշի մեջ եղած զարեջրոյն մեջ կեռայ կըփրփրայ, եւ ջրոյն ախորժելի համ մը կուտայ :

Մէջի հայած գոյացութեանցը համեմատ ջուրը այլ եւ այլ համ ու յատկութիւն կունենայ: Ընդհանրապէս աղբերականց ջուրը որչափ ալ զուտ ըլլայ, դարձեալ հայած կրային, գաճայինու զայլախազուտ նիւթեր ունի. եւ երբոր ասոնք խիստ շատ ըլլան, ինչպէս սովորաբար ջրհորի ջրերուն մեջ կըպատանի, ջուրը լեղահամ կըսուի, խմելու չգար, օճառը (սապուն) չնալեցըներ որ փրփրի, ընդեղինք՝ ինչպէս են լուրիա, բակլայ, սիսեռ, մաշ (սիլելիա), ոսակ եւ այն, անով չեն եփիր. վասն զի այնպիսի ջրերն եփ ելած ատեննին՝ ընդեղինաց վրայ անանկ դիրտ մը կրձգեն որ չեն բողոք որ ջուրը անոնց մեջ բավանցելով զանոնք կակդացընէ: Այսպիսի ատեն եփուելու ընդեղինը 24 ժամ պաղ ջրին մեջ բրջոց դնելու է:

Այն ջուրն որ այս յատկութիւնը չունի եւ մեջը հայած հողային նիւթ քիչ կայ՝ անոյշ կըսուի, ինչպէս են անձեւի, գետի, ու աղբիրներու ինքնարույն ջրերը :

Հանքային ջուր կըսուին անոնք՝ որոց մեջ հա-

յած հանքային աղեր կան, եւ այնչափ շատ են որ անկարելի կըլլայ զանոնք սովորական պիտոյից գործածել: Այս հանքային ջրերուն շատը, որ երբեմն տաք ալ կըլլան, մասնաւոր բժշկական զօրութիւններ ունին, ինչպէս են Պրուսայի ջերմուկները (գաֆլըճա), Գաղղիոյ Վիշիի ջրերը, Գերմանիոյ մեջ Վիզպատէնի, Պատէնի, Քարլսպատի ջրերը, ուր ամեն տարի բազմութիւն հիւանդաց կերպան ու առողջացած ետ կըդանան :

Սովորաբար ջրին մեջ այնպիսի նիւթեր ալ կըլլան որ ջնալելով ի կախ կըմնան. եւ ասոր յայտնի օրինակ մըն է սկախառն ջուրը: Բայց առանց բոլորովին սկախառն ըլլայու ալ շատ անզամ ջրին մեջ աղտոտութիւններ կըլլան, զորոնք չկրնար հալեցընել, եւ ի կախ կըմնան, որ ջուրը պղտոր է կըսենք: Բոլոր այս աղտերը զտմամբ (իմպիկէ անցընելով) կերպան :

Երբոր գտելի հեղուկները քիչ ըլլան՝ սովորաբար բղրէ գտարանով կըզտուին: Այս գտարանը շինելու համար պէտք է չսոսնձած հասարակ քուղը առնուլ, ուզած մեծութեանդ չափ կըր կտրել, կոնաձեւ, քսակ մը շինել, եւ ապակիկ ձագարի մը մեջ անցընելեն յետոյ գտել, ուզած հեղուկնիս քիչ քիչ մեջը լեցընել. օտար նիւթերը բղրին վրայ կըկպչին կըմնան, եւ գտուած ջուրը բղրին ծակտիքներէն անցնելով կըզտուի: Ասանկ կըզտուին նաև ըմպելիք եւ օշարակք

Երբուայի շատ տեղերը առանց գտելու ջուր չեն խմեր. եւ մեծ քանակութեամբ ջուր գտելու համար այլեւայլ գտարաններ հնարուած են. հիմա սովորաբար Փարիզ ամեն տեղ տեսակ մը կակուդ քարէ կանցընեն խմելու ջուրը, որուն ծակտիքներէն անցնելով բոլորովին կըզտուի ու պայծառ գոյն մը կառնու: Ասոր համար ներկած փայտէ մասնաւոր փոքրիկ աղբիւրներ շինուած են. մեջտեղերնին քարը դրուած է. վրան ջուրը կըլեցընեն, որ ծագտիքներէն կամաց կամաց անցնելով քանձր ցողի պէս վար կիշնայ ու ծորակին կըփազէ: Ոմանք քարի տեղ մոծիր կամ ածուխի մանրուք եւ կամ խոշոր աւազ ու կոպիճ (չազը քաշը) կըդնեն. ջրին աղտը ասոնց վրայ կըմնայ, եւ ինքը մաքուր վար կիշնայ: Հոտած եւ աւրուած ջրերը ածուխին վրայէն որ անցուին՝ հոտերնին ալ կըկորսնցընեն:

(Մնացորդը յաջորդ անզամ:)

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍՈԳԻՐ ԵՒ ԶՈՆՈԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՈՒՂԵՒՌՈՒԹԻՒՆ Ի ՓԱՐԻԶԵ, Ի ԿՈՍՏԱՆԴՎՈՒՊՈՒՅ.

Գերապատիւ Գարրիկ վարդապետին ի կոստանդնուպօլիս, և անտի խր նայրենիքը ի Խրիմը ընելու ճամբորդութեան ձայնը շատոնց տարածուած ըլլայով յԱզգիս, պատշաճ կրհամարինք օրագրոյս մէջ նրատարակել այն նամակներն որ նասարակաց տեղեկութեանը աւելի արժանաւոր կերեւնան իրեւ օգտակար գիտելիք :

Այս անգամ Փարիզէն մեկնիլը միայն պատմենք :

Սպրիլի 28ին (10 մայիս) իրիկունը երեկոյեան կերակուրեն ետքը վարժարանիս մեծ դանիճը ժողովեցան աշակերտք, սրճով՝ չուբակով ու դաշնակով զանազան քաղցրածայն նուազներ հնչեցրնելէն յետոյ, այլ և այլ գեղեցկանիւս բանախօսութեամբք սրտերնուն սկրը, երախտազիտուրիւնը, ցաւն ու տրտմուրիւնը յայտնեցին . եւ այս սրտաշարժ հանդիսին անկեղծութեանը անտարակուսելի առաջոյցներն եին մատադերամ մանկուոյն բափած ջերմաշերմ արցունքը :

Մեր ընթերցողաց ճաշակ մը տալու նամար, անոնց ամեննեն պատիկին կարդացածն հոսդնենք :

ՅԱԽՈՒՐ ԱՂԵԿԻՉ ԲԱԺՄԱՆՄԱՆ ԳԵՐԱՊԱՏԻՒ ԵՒ ԱՄԵՆԱՍԻՐԵԼ ՀՕՐ ԻՄՈՅ ԵՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԸՆՆ ՄՐՏԱԲՈՒԹ.

« Ինչ ցաւակի օր. պիտի կորսրնցընենք վազը սուրք, առաքինազարդ, բազմիմաստ և որդեգորով Հայր մը : Ո՞ւր կերրաս Հայր. ուր կըրողուս զմեզ : Պէտք էր որ ևս այս փոքրիկ կարծիկ սակաւամեայ՝ հասակիս մէջ երկու անգամ Հօր մը բաժանման անտանելի ցաւը քաշէի, երկու անգամ որբանալի : Պօլիս հօրմէս բաժնուելու ժամանակ կարծէք թէ այսչափ մեծ չեղաւ ցաւս, վասն զի կըսէին ինձի թէ Փարիզ ուրիշ նոզեւոր Հայր մը ինձի թեւատարած կըսպասէ. իրացընէ ալ ըսածներեն աւելի գուայ ձեր Սրբուրիւնը, սիրեցի ի սրտ ու բոլոր մարմնաւոր ծնողաց

սկըն ու մեծարանքը ձեր վրայ դարձուցի : Այլ աւանդ, դուք ալ քիչ ատենեն զիս պիտի բողոք եղեք. ձեզմէ ալ պիտի բաժնուիմ եղեք. այն զգացած ուրախուրիւնս քիչ ժամանակի նամար, քանի մը ամսուան նամար է եղեք : Պատիկուց կրհասկընամ մարդկային կենաց անհաստատութիւնը. կիմանամ որ կատարեալ երշանկութիւն չկայ այս աշխարհք. եղածն ալ սակաւատե :

« Քանի օր է կըաեսնեն ընկերներս որ զուխս կախած տրտում տխուր եւ անբարբառ կըպտրտիմ . Սուաքել ինչ ունիս կըսեն . բան չունիմ, կըպատախանեմ . բայց ահա զիտնան ամենքը որ սիրելի Հօրմէս բաժնուելուս դառնակալիծ ցաւն էր որ սրտիս վրայ պատեր ու չէր բողուր որ բանէ մը համ առնում : Սէն-Ֆիլու, Սէն-Ֆիլու պիտի երբանք, հոն պարտէզը շատրուաններուն քով կերակուր պիտի ուտենք, խաղանք զուարձանանք կըսէին մէջերնես շատերը . զնացինք ալ, բայց ընաւ համ չառի . վասն զի կարելի չէ որ սիրելի Հօր մը բաժանման նշան եղած զուարձութիւնը ծնողասէր որդի մը զուարձացընէ, ուրախացընէ :

« Սակայն տարաբախս սրտիս զգացած ցաւերն յայտնելէն ինչ օգուտ . եւ որ մեկն ըսեմ . մար չկայ, պիտի երբաք Հայր, պիտի կորսընցընեն զձեզ . բայց գեր այս միխրարութիւնն ունիմ որ Սուաքելին յիշատակը ձեր մտքէն ոչ երբէք պիտի ելլէ . եւ այ իմ կողմանէս խօսք կուլտամ որ վրաս առած լիերնիդ միշտ ուրախական եւ միխրարական ըլլան . ամեն անգամ որ մեր վրայ տեղեկութիւնն տայ ձեզ Գերապատիւ Ամբրոսիոս վարդապետը, ըսէ որ Սուաքելը ձեր բողածին պէս իլու հնազանդ, կանոնապահ եւ ուսումնասէր է : Այս բարի վարդովս եւ ուսումնասիրութեամբս պիտի ցուցընեմ թէ իրացընէ սրտանց կըսիրեն եղեք զձեզ . եւ կըփափաքիմ միշտ ձեզի արժանի որդի և ձեր հրեշտակատիպ առաքինութեանցը նախանձորդ ըլլալ : Դուք ալ մի մոռնաք զիս, Հայր իմ եւ վարդապետ . ուր ալ ըլլաք՝ յիշեցէք Սուաքելը, յիշեցէք զնա որ փոքրիկ հասակովն ու մտքովն ալ ձեր չքնաղազիւտ կատարելու-

¹ Տասը տարեկան հազիւ կայ պատանեակը :

թիւնները հասկըցեր, սիրեր ու մեծարեր է. և մինչեւ ի մահ զձեզ սիրելին, գովելին ու ձեզի արժանի որդի եւ աշակերտ ըլլալու շանքին ետ պիտի չկենայ :

« Հապա ձեզի, Մեծապատիւ եւ Ազգասէր Յովհաննէս Սղա, ձեզի Բնչ շնորհակալուրիւն ընեմ որ վրաս այնչափ սէր ու գուք ցուցցիք, այնչափ անզամ զիս տներնիդ հրամիրելով պատուեցիք : Ընդունեցէք հրապարակաւ իմ խորին շնորհակալուրիւնս, եւ ինչպէս որ իմ մտքէս ձեր քաղցր լիշատակը երբէք պիտի չելլէ, ու սիրելի Հայրս լիշած ատենս իր պատուական եղբայրն ալ սիրով ու կարօտով պիտի լիշեմ . կաղաչեմ որ դուք ալ զիս չմոռնաք ու երբեմն մտքերնիդ բերէք Առաքելը, այն Առաքելը որ ձեր երկու եղբարց Ազգերնուս փառք ու պարծանք ըլլալը քաջ գիտնալով, ոչ երբէք պիտի դադարի ձեր անզին ու ազգօգուտ կենաց երկարութեանը համար աղօրելին :

« Ո՞հ, որչափ երջանիկ կընամարի: ինքինքս, երջանիկ կըլլային նաև ծնողքս որ նոյն փափաքով այս մատադ հասակիս մէջ զիս իրենց գրկին հետացուցեր՝ երապա յուղարկեր են, երկ օր մը ձեզի պէս ազգիս օգտակար ու պատուաւոր անդամ ըլլայի :

Երախտագետ աշակերտ Զեր եւ որդի
Առաքել Մոմենան :

Սրտասուախառն խնդութեամբ լուց Գերապատիւ վարդապետը երախտագետ սանիցը սրտաբուղիս խօսքերը, շնորհակալ եղաւ անոնց սրտին ազնիւ զգածմանցը . խոստացաւ որ զիրենք չմոռնայ, իրենց սիրոյն ու երախտագիտութեան քաղցր լիշատակը միշտ ամեն տեղ նետն ըլլայ. եւ խնդրեց իրենցմէ որ երէ զինքը կըսիրեն՝ ազգային վարժարանիս կանոնաց պահպանութեանը նախանձաւոր ըլլան, սրտի մտօք աշխատին զիտութեամբք եւ բարի վարուք զարդարուիլ, որպէս զի սիրելի Ազգերնիս իրենցմով ուրախանայ, զարգանայ եւ բարձր ի զլուս պարծի :

Երկրորդ օրը կարելի չեղաւ այս երախտագետ աշակերտաց օրինաւոր հայցուածոց դէմ կենալ . բոլոր օրը քովեն ջատուելով շատ անզամ օրինենքն ու բարի խրատներն առնելով զոհ չեղած, ուզեցին որ խմբովին մինչեւ երկարութոյն կայարանը զինքը յուղարկեն : Հոն ալ դարձեալ սրտաշարժ տեսարան մը բացուեցաւ . ազնուամիտ սիրուն մանկունք մեծ ու փոքր երախտապարտ հոգւով սիրելի հօրերնուն չորս կողմն

առած՝ իրենց զերմահոս արտասուաց կարիլներովը աջը կոռոգէին, օրինութիւնը կըխնդրէին, կաղաչէին որ զիրենք չմոռնայ, սիրալիր զրերովը զիրենք միփրարէ. եւ այնպիսի որդեսէր հօր մը զրկին բաժնուիլը իրենց անկարելի կերեւար : Բայց հարկ էր որ Ազգին օգտին համար իրենք ալ այն դեռաբողբոջ հասակէն սովորէին անձնական գոնիք ընել...

Զանգակը զարնուեցաւ ուղեւորաց իմացընեկու համար թէ կառք մտներու ժամանակը հասեր է, պէտք է զատուիլ, բաժնուիլ, նեռանալ մարմնով, վասն զի սրտով և հոգւով անձնար է որ բաժնուինք հեռանանք գոչէին միաբերան : Վերջի համբոյրն ալ տուին, մտա Գերապատիւ վարդապետը կայարանը եւ հետը տարաւ բոլոր իր շնորհապարտ որդւոցն ու մտերիմ բարեկամացը սիրազ, որ բազմութեամբ հոն եկեր եին, որպէս զի մինչեւ յետին վայրկեանը իր սակաւագիւտ անձնանուէր բարեկամութեան քաղցր միփրաբութենէն չզրկուին :

Տրում ախուր դարձան վարժարանը պատանիք. եւ իրենց տիսրութիւնը սփոփելու համար հանգստեան ժամանակնին սիրելի հօրերնուն նամակ գրելու նուիրեցին : Այն սիրադրօշմ ու կարօտալիր բազմարիւ նամակաց մէջէն զոնէ մէկքանին կուզէինք ամսագրոյս մէջ հրատարակել, բայց վարդապետին զգածմանցը հակառակ ճանչնալով իր վրայ երկայն գովեստներ զրելը, մանաւանդ այնպիսի գրուածքի մը մէջ որոյ Խմբագրապետն ու Ռին ինքն ինքն է, ակամայ կամօք զանց կընենք :

ՏԱՐԻ

Հասարակ տարուան մէջ (565 օր) 52 եօրնեակ կամ շաբար կայ, եւ 1 օր աւելի. ու տարին որ օրով որ սկսի՝ նոյն օրով ալ կը վերջանայ. օրինակի համար, մեր տարւոյն առաջին օրը, այսինքն մեր կաղանդն եր երեքշարքի. տարւոյն վերջի օրն ալ երեքշարքի է. Եւրոպացւոց կաղանդն եր հինգշարքի, տարւոյն վերջի օրն ալ հինգշարքի է:

Propriétaire-gérant : A. LACHAT.

Ի ՓԱՐԻԶ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐԱՄԵԱՆ.

PARIS.— IMPRIMERIE WALDER, RUE BONAPARTE, 44.

Մեսրոպեան Վարժարան, ի Զմիւռնիա :

Մելիք Աղա, ի Փարիզ :

Մինասեան Մինաս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Մինասեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Մինարդատեան Թագէոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Միսաքեան Նիկողոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Միսաքեան Սևանիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Միսաքեան Վարդերես Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Միսաքեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Միսաքեան Եղարքը, ի Փարիզ :

Միսաքեան Պ. Վ. Ստեփան, ի Փարիզ :

Միրիմանեանց Զաքարէ, ի Տփիս :

Մինենտիսեան Մարտիրոս Աղա, ի Պօլիս :

Մինենտիսեան Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Մկրտչեան Խաչիկ Աղա, ի Պաղտատ:

Մոճնեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Մոճնեան Յարուբին Աղա, ի Փարիզ:

Մոճնեան Պ. Առաքել, ի Փարիզ :

Մուրատեան Պ. Արքանամ, ի Նիկոմիդիա :

Մուրատեան Մանտեսի Մադաք Աղա, ի Կ. Պօլիս:

Մուրատեան Պ. Յարուբին, ի Կ. Պօլիս:

Մուրատեան Պ. Մկրտիչ, ի Փարիզ :

Մուրատեան Պ. Մարտիրոս, ի Փարիզ :

Մուրատեան Յակոր Աղա, Հիւպատոս Բրուսիոյ և. Ամերիկայի, ի Յունաստան :

Մուրատեան Պ. Յուսպէկ:

Մուրեեան Պ. Գարբիկ, յԵաշ:

Մուրեեան Մուր Գարմակեա, ի Մուգուա:

Մուրեեանք Պ. Վարդան և. Պ. Բարսեղ, ի Փարիզ :

Յովհակմեան Պ. Գրիգոր, ի Ճաւա:

Յովհակմեան Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յովհասիսեան Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յովհանն, ի Ճաւա:

Յովհաննէան Պ. Յովհան, ի Փարիզ:

Յովհաննէան Գրիգոր Աղա, յԱղեքանդրիա:

Յավարեան Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յովհաննէան Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յովհաննէան Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յովհաննէան Միմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յովհաննէան Միմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յովհաննէան Միմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յովհաննէան Պ. Մարտիրոս, ի Կ. Պօլիս :

Յահանն Բերբար Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յիրինեան Մանտեսի Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Յիրինեան Միմոն Աղա, ի Զմիւռնիա:

Որդինանեան Պ. Մանուկ, ի Ճաւա:

Ուննեան Մանամ, ի Կ. Պօլիս :

Չախաղեան Պ. Կարապետ, ի Փարիզ :

Չախան Բերբար Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Չիրինեան Մանտեսի Յարուբինան, ի Շուշի:

Շնորհանորեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիւռնիա:

Ռըզնանեան Պ. Մանուկ, ի Ճաւա:

Ռըզնան Մանամ, ի Կ. Պօլիս :

Ռըզնան Եղարքը Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ռըզնան Կարապետ Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս :

Ռըզնան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս. (4 օրինակք):

Ռըզնան Սարգս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ռըզնան Պարզեան Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ռըզնան Սարգս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ռըզնիկ Տրպէն, ի Կ. Պօլիս :

Ռապայեան Սիմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ռապայեան Ստուկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ռապայեան Վահան Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ռապայեան Վահան Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ռապայեան Վահան Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Պարտիզանեան Պ. Թագւոր, ի Փարիզ :

Պապումիկեան Խաչիկ Աղա, յԵաշ:

Պետրոսեան Պողոս Աղա, ի Կ. Պօլիս : (2 օրինակք):

Պետրոսեան Պ. Խաչիկ, ի Փարիզ :

Պէյազեան Սերովք Աղա, ի Նիկոմիդիա:

Պէյէրեան Յակոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Պէյիմիկեան Մարտիրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Պէյիմիկեան Խաչիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Պըրզեան Յակոր Աղա, յԵաշ:

Պըրզեան Յարուբին Աղա, ի Պորուշան:

Պուղուրեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ջանդ Պ. Աստուածատուր, ի Կ. Պօլիս :

Ջրառանեան Պարուբին, ի Պարիզ :

Ջամանեան Յակուարդ Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ջամանեան Սկրովք Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ջամանեան Սկրովք Աղա, ի Եաշ:

Ջամանեան Յակուարդ Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ջամանեան Յակուարդ Աղա, ի Կ. Պօլիս :

Ջամանեան Յովհաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :

ԲՈՂԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

Նիկու եպիսկոպոս, և հայածանք նորա ընդդեմ Հայկացանց Լեհաստանի. (Նարայարութիւն.)
Սահմանք տեսլութեան Հայաստանեայց Եկեղեցայ ի թուսիս.

ՀԱՅԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ.

Ազգային երգարան Հայոց, (Հայ. Գաղո.)

ՀԱՅԴԻՍՊՐԱՆ ԱՇԽԱՌՀԱՇԽ ՄՈՐԹԿԱՆ.

Կարուս Միքրէր.
Հոկտոբոս.

ՏԵՍԱՐԱՆՔ ԵՒՐՈՊԱՅ.

Փայէ-Ռուայալ.
Բժշկութիւն ի Տամկաստան, յամին 1855.

ԿԵՆՅԱՋՈՎՈՒՑ ԲՈՆՔ.

Սոռարադիտակ.
Բանափի բնական գիտելիաց.
Չուր.

ՓԱՐԻՁԵԱՆ ԱՄՄՈՒԴԻՐ ԵՒ ԶՈՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՐ.

Ուղեւորութիւն ի Փարիզ ի Կ. Պոլս .
Տարի.

SOMMAIRE.

L'évêque Nicolas et les persécutions suscitées par lui contre les Arméniens de la Pologne. (Suite.)
Constitution de l'Eglise arménienne de Russie.

MUSÉE ARMÉNIEN.

Poésie arménienne nationale, (franç. arm.)

GALERIE DES HOMMES DE MÉRITE.

Charles Ritter.
Régulus.

TABLEAUX DE L'EUROPE.

Palais-Royal.
La médecine en Turquie, en 1855.

CONNAISSANCES UTILES.

Stéréoscope.
La clef des sciences naturelles.
L'eau.

CHRONIQUE DE PARIS ET NOUVELLES DIVERSES.

Voyage de Paris à Constantinople.
Année.

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ.

Ի Փարիզ, տարեկան . Ֆրանք. 20 »
Ի Կոստանդնուպոլիս, ի Զմբու-
նիա, և յԱղեքսանդրիա . . . 24 »
Ի Ռուսաստան և ի Պարսկաս-
տան 30 »
Ի Հնդիկ 35 »
Գին միոյ տեսրակի 3 »

PRIX D'ABONNEMENT :

Paris, par an.	Fr. 20	»
Constantinople, Smyrne et Alexandrie	24	»
Russie et Perse	30	»
Indes	35	»
Prix d'un exemplaire	5	»

ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Պ. Ա. Արամեան, ի փողոց Օւեն-Սիլվիս 38.
կամ ի գրանցի նորա, ի փողոց Պոնարար, 44.
ՎԵՆԵՑԱ, Յակովոս աղա Արշակ.
ՊՈԼԻՄ, Կարասես աղա Խորիմեան.
ԶՄԻՒՌՆԵԱ, Ղուկաս աղա Պալդազարեան.
ԱՐԵԲՈՒՆԴՐԻՄ, Ղազարոս աղա Տէր-Գասպարեան.
ԵԱԶ ՄՈԼՏԱԿՈՒՑ, Յակոբ աղա Պըրգլեան.

ON SOUSCRIT

A PARIS, chez D. Aram, rue Saint-Sulpice, 38, ou à son bureau, rue Bonaparte, 44.
VIENNE, H. Archac, Biber-Bastei, 639.
CONSTANTINOPLE, G. Illudjian.
SMYRNE, L. Balthazar.
ALEXANDRIE, L. D. Gasparian.
JASSY, J. Bouïoukly.